

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KADIN ÇİFTÇİLERİN COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE
KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARLA BAŞ EDEBİLME TUTUMLARI:
ANKARA İLİ ELMADAĞ İLÇESİ ARAŞTIRMASI

Eylül İmge ÖZER

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

ANKARA
2024

Her hakkı saklıdır

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

KADIN ÇİFTÇİLERİN COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARLA BAŞ EDEBİLME TUTUMLARI: ANKARA İLİ ELMADAĞ İLÇESİ ARAŞTIRMASI

Eylül İmge ÖZER

Ankara Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK

Bu çalışmada Ankara İli Elmadağ İlçesinde Çiftçi Kayıt Sistemine dâhil olan kadın çiftçilerin Covid-19 pandemisi sürecinde karşılaştıkları sorunlar ve sorunlarla baş etme yöntemleri araştırılmıştır. Ayrıca, Elmadağ ilçesinde araştırma yapılan mahallelerin kültürel ve sosyal yapısının tanımlanmasının yanı sıra, tarımsal üretim özelliklerinin detaylı bir şekilde incelenmesi hedeflenmiştir. Çalışmanın ana materyalini Ankara İli Elmadağ İlçesine ait Deliller, Edige, Hasanoğlu/ Bahçelievler, Hasanoğlu/ Şehitlik, Kuşçuali, Karacahasan, Lalabel ve Süleymanlı isimli 8 adet mahallede tarımsal faaliyet yürüten ÇKS'ye kayıtlı 118 kadın çiftçinin 48'i ile yüz yüze ve telefon görüşmeleri biçiminde olmak üzere anket çalışması oluşturmaktadır. Araştırma evreni olan Elmadağ, küçük işletmelerin yoğun olduğu ve aile çiftçiliğinin icra edildiği bir alandır. Katılımcı kadın çiftçilerin sahip oldukları ortalama arazi büyüklükleri 46,8 dekadır. Araştırmada pandemi sürecinin kadın çiftçileri özellikle sosyal ve ekonomik anlamda olumsuz etkilediği, ev içi emek sömürsünün arttığı, ayrıca devlet desteği bakımından da beklenen desteğin sağlanamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer yandan aktif olarak çiftçilik yapmayan ancak arazilerini eşlerinin ya da erkek kardeşlerinin tasarrufuna bırakarak pasif gelir elde eden kadın çiftçilere de rastlanmaktadır.

Katılımcılardan, farklı nitelikteki anket soruları kullanılarak nicel ve nitel veriler ile yüzde dağılımları elde edilmiştir. Ankette 58 adet soru yer almaktadır.

Kasım 2024, 81 sayfa

Anahtar Sözcükler: Covid-19 pandemisi, tarım, kadın çiftçiler, toplumsal cinsiyet

ABSTRACT

Master Thesis

THE ATTITUDES OF WOMEN FARMERS TO COPE WITH THE PROBLEMS THEY ENCOUNTER IN THE COVID-19 PANDEMIC PERIOD: ANKARA PROVINCE ELMADAĞ DISTRICT RESEARCH

Eylül İmge ÖZER

Ankara University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Agricultural Economics

Supervisor: Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK

In this research, the problems faced by women farmers included in the Farmer Registration System in Elmadağ District of Ankara Province during the Covid-19 pandemic and their methods of coping with the problems were investigated. In addition, it was aimed to define the cultural and social structure of the neighborhoods surveyed in Elmadağ district, as well as to examine the agricultural production characteristics in detail. The main material of the study consisted of face-to-face and telephone interviews with 48 out of 118 women farmers registered in the ÇKS who carry out agricultural activities in 8 neighborhoods of Elmadağ District of Ankara Province, namely Deliller, Edige, Hasanoğlu/ Bahçelievler, Hasanoğlu/ Şehitlik, Kuşçuali, Karacahasan, Lalabel and Süleymanlı. Elmadağ, the research population, is an area where small enterprises are dense and family farming is practiced. The average land size of the participating women farmers is 46.8 decares. In the research, it was concluded that the pandemic process negatively affected women farmers especially in social and economic terms, domestic labor exploitation increased, and the expected support was not provided in terms of state support. On the other hand, there are also women farmers who do not actively farm but earn passive income by leaving their land to their husbands or brothers.

Quantitative and qualitative data and percentage distributions were obtained from the participants using different types of survey questions. The survey included 58 questions.

November 2024, 81 pages

Keywords: Covid-19 pandemic, agriculture, women farmers, gender

TEŞEKKÜR

Çalışmamın her aşamasında bilgi ve deneyimleri ile bana yol gösteren ve destek olan danışman hocam Sayın Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK'a, ayrıca her dönem yanımda olan ve beni cesaretlendiren sevgili aileme, anket sürecinde bana büyük katkıda bulunan Elmadağ Kadın kooperatifi ve Dünya'yı omuzlarında taşıyan, tüm çalışmalarına ilham olan kadın çiftçilere en derin duygularıyla teşekkür ederim.

Eylül İmge ÖZER

Ankara, Kasım 2024

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI

ETİK.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
TEŞEKKÜR	iv
SİMGELER DİZİNİ	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
ÇİZELGELER DİZİNİ	ix
1. GİRİŞ	1
1.1 Tezin Amacı ve Önemi.....	2
1.2 Araştırmanın Kısıtları	5
2. KAVRAMSAL TEMELLER.....	8
2.1 Coronavirus (COVID-19) Nedir? Kaynağı ve Etkilerine Dair Tanımlar	8
2.2 Pandemi Nedir?	8
2.3 Covid-19 Virüsünün Dünyada ve Türkiye’deki Genel Etkileri.....	12
2.4 COVID-19 Pandemisinin Dünya ve Türkiye’deki Tarım Sektörüne Etkileri...12	
2.5 Covid-19 Pandemisi ve Bu Süreçte Türkiye Tarımının Durumu	16
2.6 Kadın Çiftçi Kavramı: Tanımı ve Kadın Çiftçiliğinin Toplumsal ve Ekonomik Önemi	20
2.7 COVID-19 Pandemisinin Kadınlar Açısından Ele Alınması	22
2.8 COVID-19 Döneminde Tarım Sektöründeki Kadınların Sorunlarına Bir	23
3. MATERYAL ve YÖNTEM.....	28
4. ARAŞTIRMA BÖLGESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	30
5. ARAŞTIRMA BULGULARI	39
5.1 Kadın Çiftçilerin Demografik Nitelikleri.....	39
5.2 Kadın Çiftçilerin Pandemi Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Bulgular	42
5.2.1 Covid-19 pandemisi sürecinde ev içi hayat ve tarımsal faaliyetlere ilişkin bulgular.....	42
5.2.2 Covid-19 pandemisi sürecinde kadınların sağlık bakanlığı ve medyaya ilişkin tutumları	51
5.2.3 Covid-19 pandemisi sürecinde tarım ve orman bakanlığı’na ilişkin kadın çiftçilerin tutumları	53

5.2.4 Covid-19 pandemisi sürecinde karşılaşılan ekonomik sorunlara ilişkin bulgular.....	55
5.2.5 Covid-19 sürecinde kadın çiftçilerin ekonomik sorunlarla başetme tutumlarına ilişkin bulgular	61
5.2.6 Covid-19 pandemisi sürecinde kadınların mental zorluklarla başetme tutumlarına ilişkin bulgular	64
5.2.7 Covid-19 pandemisi sürecinde kadınların zorluklara dair genel tutumları ve pandemi sonrası hedeflerine ilişkin bulgular	67
6. SONUÇ ve TARTIŞMA	71
KAYNAKLAR	77
ÖZGEÇMİŞ.....	81

SİMGELER DİZİNİ

ÇKS	Çiftçi Kayıt Sistemi
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
FAO	Food and Agriculture Organization
KKB	Kredi Kayıt Bürosu
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
UN	United Nations
UNDP	United Nations Development Programme
TMMOB	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
TÜRKONFED	Türk İş Dünyası Konfederasyonu
WFP	World Food Programme
WHO	World Health Organization
ZMO	Ziraat Mühendisleri Odası

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1 Gıda fiyatları değişim endeksi	19
Şekil 2.2 Farklı ürünler için yıllara göre değişen gıda fiyatları endeksi	20
Şekil 4.1 Türkiye ve Ankara’da ekilen arazilerin sınıflandırılması ve büyüklükleri (TÜİK, 2023)	30
Şekil 4.2 Elmadag ilçe haritası.....	31
Şekil 4.3 Elmadag ilçesinde son beş yıllık nüfus değişimi	32
Şekil 4.4 Elmadag ilçesinde yetiştirilen ürün çeşidi- ekilen alan büyüklüğü ve yıllara göre değişimi (hububat ve baklagil)	34
Şekil 4.5 Elmadag ilçesinde yetiştirilen ürün çeşidi- üretim miktarı ve yıllara göre değişimi (hububat ve baklagil).....	35
Şekil 4.6 Elmadag ilçesinde yetiştirilen ürün çeşidi- dikili alan büyüklüğü ve yıllara göre değişimi (meyve)	36
Şekil 4.7 Elmadag ilçesinde yetiştirilen ürün çeşidi- üretim miktarı ve yıllara göre değişimi (meyve)	37

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 2.1 Farklı ürünler için yıllara göre değişen gıda fiyatları endeksi	20
Çizelge 2.2 Tüm sektörler içinde tarımsal istihdam oranı (genel)	26
Çizelge 2.3 Tüm sektörler içinde tarımsal istihdam oranı (erkekler).....	26
Çizelge 2.4 Tüm sektörler içinde tarımsal istihdam oranı (kadınlar).....	27
Çizelge 4.1 Türkiye ve Ankara’da ekilen arazilerin sınıflandırılması ve büyüklükleri	30
Çizelge 4.2 Elmadağ ilçesinde son beş yıllık nüfus miktarı değişimi.....	32
Çizelge 4.3 Elmadağ ilçesinde yetiştirilen ürün çeşidi- ekilen alan büyüklüğü ve yıllara göre değişimi (hububat ve baklagil).....	34
Çizelge 4.4 Elmadağ ilçesinde yetiştirilen ürün çeşidi- üretim miktarı ve yıllara göre değişimi (hububat ve baklagil)	35
Çizelge 4.5 Elmadağ ilçesinde yetiştirilen ürün çeşidi- dikili alan büyüklüğü ve yıllara göre değişimi (meyve)	36
Çizelge 4.6 Elmadağ ilçesinde yetiştirilen ürün çeşidi- üretim miktarı ve yıllara göre değişimi (meyve).....	37
Çizelge 5.1 Kadınların demografik niteliklerine göre dağılımı	40
Çizelge 5.2 Covid-19 sürecinde ailenin ve ev hayatındaki sorumluluklardaki sorunlar.	43
Çizelge 5.3 Covid-19 sürecinde tarımsal faaliyetlerdeki sorunlar	43
Çizelge 5.4 Kadının aile içindeki görev algısı	44
Çizelge 5.5 Kadınların sorumluluğundaki birincil tarımsal faaliyetler.....	45
Çizelge 5.6.Elmadağ İlçesi özgün koşullarına göre kadın çiftçiliğin zorlukları	47
Çizelge 5.7 Tarımsal faaliyetlerde cinsiyet ayrımcılığına maruziyet algısı	48
Çizelge 5.8 Teknolojik cihazları kullanma durumlarına göre kadın çiftçilerin durumu.	49
Çizelge 5.9 Tarımsal faaliyetlerle ilgili bilgilerin alındıkları mecralar.....	50
Çizelge 5.10 Pandemi döneminde medya ve Sağlık Bakanlığına güven algısı	52
Çizelge 5.11 Covid-19 pandemisi sürecinde Tarım ve Orman Bakanlığı’nın desteğine ilişkin algı	53

Çizelge 5.12 Tarımda kadın katılımının artırılması için kamu tarafından yapılması önerilenler	54
Çizelge 5.13 Covid-19 sürecinde ürün fiyatlarındaki değişim algısı	55
Çizelge 5.14 Aylık tarımsal gelir durumu	56
Çizelge 5.15 Pandemi nedeniyle mülk satma durumları ve tarımsal faaliyet değişikliği ilişkisi	57
Çizelge 5.16 Pandemi döneminde finansmana ulaşma durumu	58
Çizelge 5.17 Kadın çiftçiliğin zorlukları ve tarımsal faaliyetleri kız evlatlarına önerme durumları arasındaki ilişki	60
Çizelge 5.18 Covid-19 pandemisi sürecinde ürün fiyatlarındaki değişiklik ve çiftçilik faaliyetlerine etkisi	62
Çizelge 5.19 Covid-19 pandemisi sürecinde karşılaşılan sorunlar ve eğitim düzeyi ilişkisi	63
Çizelge 5.20 Kooperatif katılım durumları ve kooperatife yaklaşım	63
Çizelge 5.21 Covid-19 sürecinde en çok karşılaşılan zorluklar	65
Çizelge 5.22 Covid-19 sürecinde karşılaşılan zorluklarla baş etme tutumları	65
Çizelge 5.23 Kadın çiftçilerin bir araya gelme durumları	66
Çizelge 5.24 Covid-19 sürecinde manevi/ mental destek alma durumları	66
Çizelge 5.25 Pandemi döneminde bireysel sorunları çözmede edinilen tutumlar	68
Çizelge 5.26 Pandemi döneminde yakın çevredeki kadınların karşılaştıkları zorluklara ilişkin algı	68
Çizelge 5.27 Pandeminin devamı durumunda alınacak aksiyonlarla ilgili yaklaşımlar ..	69
Çizelge 5.28 Pandemi sürecinden sonraki hedefler	70

1. GİRİŞ

Kadınlar, tarih boyunca tarımsal üretimde kritik bir role sahip olarak toplumların temel yapı taşlarından biri olmuştur. İlk uygarlıklardan günümüze kadar tarım, kadınların bilgi ve emeğiyle şekillenmiş; tohum seçimi, toprağın işlenmesi ve ürünlerin hasat edilmesi gibi süreçlerde kadınların oynadığı önemli roller, insanlığın besin güvenliğinin sağlanmasında belirleyici olmuştur. Ancak, kadınların tarımdaki bu hayati katkıları çoğu zaman görünmez kalmış ve toplum tarafından yeterince takdir edilmemiştir.

Sanayi Devrimi ile başlayan modernleşme süreçleri, tarım sektöründe köklü değişimlere yol açmıştır. Mekanizasyonun yaygınlaşması ve büyük ölçekli tarım işletmelerinin artması, kırsal alanda kadınların iş gücündeki konumunun zayıflamasına neden olmuştur. Buna rağmen, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve kırsal bölgelerde kadınlar, aile tarımı ve küçük ölçekli üretimde temel aktörler olarak varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir. Türkiye’de de benzer şekilde, bölgesel farklılıklara rağmen küçük aile üreticiliği tarımda hakim ve yaygın işletme tipidir (Boratav, 2004). Buna paralel olarak kadın çiftçiler, ülkenin tarımsal üretiminin omurgasını oluşturmaktadır.

Covid-19 pandemisi, modern dünyada benzeri görülmemiş bir kriz olarak, toplumsal ve ekonomik hayatın her alanını derinden sarsmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için pandemi, büyük bir krizin kapısını aralarken hem ekonomik hem de eşitsizlik bağlamında problemleri derinleştirmiştir (UNDP, 2020). Pandemi sürecinde tarım sektörü, diğer sektörler gibi ciddi bir şekilde etkilenmiş, özellikle kırsal bölgelerde yaşayan kadın çiftçiler, bu süreçte karşılaştıkları zorluklarla başa çıkabilmek için yoğun bir çaba sarf etmek durumunda kalmıştır. Tarımsal tedarik zincirinde yaşanan kesintiler, pazar yerlerinin kapanması, tarımsal girdilere erişimdeki güçlükler ve sağlık önlemleri kapsamında ortaya çıkan iş gücü kaybı, kadın çiftçilerin yaşam koşullarını daha da ağırlaştırmıştır. Bu durum, kadın çiftçilerin karşı karşıya kaldıkları sorunların yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal boyutlar içerdiğini ortaya koymaktadır.

Bu tez çalışması, tarihsel bir perspektifle, Covid-19 pandemisi sürecinde Türkiye'deki kadın çiftçilerin karşılaştıkları sorunları ve bu sorunlara karşı geliştirdikleri başa çıkma stratejilerini kapsamlı bir şekilde incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın ilk aşamasında, tarım sektöründe kadın emeğinin tarihsel gelişimi ve pandemiye kadar olan süreçte geçirdiği dönüşüm ele alınmıştır. Devamında, pandemi sürecinde yaşanan zorluklar ve bu zorluklara karşı kadın çiftçilerin geliştirdikleri çözüm yöntemleri ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinde kadın çiftçilerin dayanıklılığını artıran unsurlar da analiz edilmiştir.

Tez kapsamında gerçekleştirilen analizler, yalnızca pandeminin kadın çiftçiler üzerindeki etkilerini değil, aynı zamanda bu grubun uzun yıllardır karşı karşıya kaldığı sorunların pandemi süreciyle birlikte nasıl derinleştiğini ve bu zorluklarla başa çıkma stratejilerinin nasıl şekillendiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda, çalışmanın sonuçlarının, kırsal kalkınma politikalarının yeniden yapılandırılmasına ve tarım sektöründe toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik katkılar sunması beklenmektedir.

Özetle bu tez çalışması, kadın çiftçilerin pandemi sürecindeki deneyimlerini anlamayı ve bu deneyimlerden yola çıkarak, gelecekte benzer krizlere yönelik daha hazırlıklı olunması ve kadın çiftçilerin güçlendirilmesine yönelik somut öneriler geliştirmeyi amaçlamaktadır.

1.1 Tezin Amacı ve Önemi

Covid-19 pandemisi, küresel ölçekte sağlık, ekonomi ve sosyal yaşam üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Bu süreç, özellikle kırılgan gruplar olarak tanımlanan kesimler için zorlu bir dönem olmuştur. Türkiye'deki kırsal kesimde yaşayan kadın çiftçiler de bu gruplar arasında yer almakta olup, pandemi sürecinde karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara karşı geliştirdikleri baş etme stratejileri, özel bir inceleme konusu olarak önem taşımaktadır.

Bu tezin temel amacı, Covid-19 pandemisi sürecinde Ankara ili Elmadağ İlçesine bağlı köylerde Çiftçi Kayıt Sistemi'ne (ÇKS) dâhil olmuş kadın çiftçilerin karşılaştıkları sorunları kapsamlı bir şekilde analiz etmek ve bu sorunlara karşı geliştirdikleri baş etme yöntemlerini ortaya koymaktır. Tez, kadın çiftçilerin pandemi süresince yaşadıkları ekonomik, sosyal ve psikolojik zorlukları incelemeyi ve bu zorlukların üstesinden gelmek için kullandıkları stratejileri ele almayı hedeflemektedir.

Bu amaç doğrultusunda, tezde aşağıdaki hedefler belirlenmiştir:

- Elmadağ İlçesine bağlı köylerde Çiftçi Kayıt Sistemi'ne (ÇKS) dâhil olmuş kadın çiftçilerin tarımsal üretim faaliyetlerine ilişkin mevcut durumları, sosyo-ekonomik yapıya dair çözümlemeler ve Covid-19 pandemisine kadarki gelişimlerini ortaya koymak,
- Covid-19 pandemisinden sonraki süreçte kadın çiftçilerin karşılaştıkları sorunlara dair bir çerçeve çizmek, bu sorunların kaynaklarına dair bir tanımlama yapmak ve süregelen sorunların teknik ya da sosyal yanını kategorize etmek,
- Kadın çiftçilerin Covid-19 pandemisi sürecinde tanımladıkları sorunlara dair bireysel anlamda ne gibi çözümler ürettiklerini ve bireysel çözümler dışında kurumların kadın çiftçilerin sorunlarına yönelik çözüm önerileri ve projelerini ele almak,
- İfade edilen sorunların nasıl çözümlenmesi gerektiğine ilişkin çıkarımlar yapmak ve öneriler sunmaktır. Bu tez, Covid-19 pandemisinin belirli bir araştırma sahası içerisinde, kadın çiftçiler üzerindeki etkilerini derinlemesine anlamak ve bu etkilerin üstesinden gelmek için geliştirilen stratejileri ortaya koymayı hedeflemektedir.

Tarihsel süreç boyunca kadınlar, toplumsal yapının oluşumunda ve yaşamın her alanında temel aktörlerden biri olmuştur. İlkel-komünal toplum düzeninden günümüz modern toplumlarına kadar, kadınların yaşamın yönlendirilmesindeki etkin rolü devam etmektedir. Bu bağlamda, kırsal alan ve tarım sektörü de kadın emeğinin belirleyici olduğu alanlar arasında yer almaktadır. Kadınlar, tarım sektörünün sürdürülebilirliği ve kırsalda yaşamsal faaliyetlerin devamlılığı açısından stratejik bir konumda bulunmaktadır.

Yerleşik hayata geçişten itibaren tarım, kadınların yoğun emeği ve katkılarıyla şekillenmiş, toplumsal üretim ve yaşamın temel unsurlarından biri olmuştur. Kadınların tarımsal üretimdeki kritik rolü tarih boyunca devam etmesine rağmen, sosyal, ekonomik ve politik yaklaşımlar, bu emeğin hak ettiği ölçüde tanınmasını engellemiştir. Özellikle yasal düzenlemelerdeki yetersizlikler ve sektörde yaygın olan kayıt dışılık, kadın emeğinin görünürlüğünü azaltmakta ve bu emeğin sistematik bir şekilde takip edilmesini güçleştirmektedir. Dolayısıyla, kadınların tarımsal üretime olan katkıları, tarihsel bağlamda önemli bir yere sahip olmasına rağmen, günümüzde çoğunlukla göz ardı edilmekte ve yeterince araştırılmamaktadır.

2019 yılının son günlerinden itibaren hayatımıza giren Covid-19 pandemisi ve bu pandeminin yanında getirdiği “Yeni Normal” kavramı kentlerdeki modern yaşamı ve emek piyasalarını derinden sarsarken, söz konusu sarsıntıdan kırsal yaşamın ve çiftçilerin pay almadığını düşünmek büyük haksızlık olacaktır. Pandeminin Türkiye’de etkisini göstermesiyle birlikte, sanayi ve hizmet sektörlerinde daralma yaşanırken, tarım ve gıda sektörü bu süreçten önemli ölçüde etkilenmiştir. Tarımsal üretimde kullanılan girdilerin fiyatlarındaki artış, halkın yaşamında hissedilen ekonomik krizi derinleştirmiş ve satın alma gücünün azalmasıyla birlikte, gıda fiyatlarındaki enflasyon daha belirgin hale gelmiştir.

Covid-19 pandemisinin tüm sektörler ve bireyler üzerinde cinsiyet ayrımı gözetmeksizin etkili olduğunu ifade etmek mümkündür. Ancak, emek piyasalarının alt kademelerinde yer alan ve kayıt dışı çalışma gibi yapısal sorunlarla karşılaşan kırsal kadınların, bu süreçte karşılaştıkları zorlukları kendi perspektiflerinden aktarmalarının,

tarımsal üretim ve ekonomik sürdürülebilirlik bağlamında önemli bir veri kaynağı oluşturabileceği değerlendirilmektedir.

Kırsalda kadınlar, ev içerisinde aile bireylerinin bakımı, beslenmesi, temizliği, çocukların yetiştirilmesi ve evin düzeninin sürdürülmesi gibi işlerle ilgilenirken, aynı zamanda ev dışında tarımsal üretim faaliyetlerine katılarak bahçe ve tarla işleriyle uğraşmakta ve hayvan bakımını üstlenmektedir. Ancak, bu çift yönlü emeğin özellikle ev içi boyutu çoğunlukla görünmez kılınmakta ve kadınlar, bu çerçevede "ücretsiz aile işçisi" statüsünde değerlendirilmektedir. Bu durum, kadın emeğinin toplumsal ve ekonomik değerinin yeterince tanınmadığını göstermektedir.

Sorunlar içerisinde yaşamlarını sürdürmeye çalışan kadın çiftçilerin Covid-19 pandemisi başladıktan sonra hayatlarında değişen durumların araştırılması bu anlamıyla çok önemli ve özeldir. Kadınların kendi ifadeleri ile tanımlayacakları sorunlar ve geliştirdikleri çözüm yöntemlerini işleyecek olan tez çalışması, bu konuda çalışmak isteyen devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları ve araştırma şirketleri için önemli bir yardımcı kaynak olma amacını taşımaktadır.

1.2 Araştırmanın Kısıtları

Bu araştırma, Covid-19 pandemisi sürecinde Ankara'nın Elmadağ ilçesinde yaşayan kadın çiftçilerin karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara karşı geliştirdikleri baş etme yöntemlerini anlamayı hedeflemektedir. Ancak, çalışmanın genel geçerliliğini ve sonuçlarının yorumlanmasını etkileyebilecek bazı sınırlılıklar bulunmaktadır:

1. Coğrafi Kısıtlar: Araştırma, Ankara ilinin Elmadağ ilçesiyle sınırlı tutulmuştur. Bu nedenle elde edilen bulgular, yalnızca bu bölgedeki kadın çiftçilerin deneyimlerini yansıtmakta olup Türkiye'nin diğer bölgelerindeki kadın çiftçilerin deneyimlerine doğrudan genellenemez. Farklı coğrafi bölgelerdeki kadın çiftçilerin karşılaştığı sorunlar ve baş etme yöntemleri, iklim, tarımsal yapı ve yerel pazar koşullarına bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Fakat diğer

yerlerde de benzer sorunlar yaşandığından, farklı bölgelerde yapılacak araştırmalar için de ipuçları (veriler, öngörüler vb.) sunabilir.

2. Örneklem Sınırlılığı: Araştırma kapsamında görüşülen kadın çiftçilerin sayısı, Elmadağ ilçesinde yaşayan tüm kadın çiftçileri temsil etmeyebilir. Katılımcıların belirlenmesinde kullanılan yöntemler ve görüşmelere katılmayı kabul eden kişilerin profilleri, elde edilen verilerin genel geçerliliğini sınırlayabilir.
3. Zaman Sınırlamaları: Araştırma, belirli bir zaman dilimi içinde gerçekleştirilmiştir. Pandeminin farklı evrelerinde kadın çiftçilerin karşılaştıkları sorunlar ve geliştirdikleri baş etme stratejileri farklılık gösterebilir. Bu nedenle, araştırmanın bulguları, pandeminin tüm sürecini kapsamaktan ziyade, belirli bir döneme odaklanmıştır.
4. Veri Toplama Yöntemleri: Araştırmada kullanılan veri toplama yöntemleri, görüşme ve anketlerden oluşmaktadır. Bu yöntemler, katılımcıların subjektif görüşlerine dayanmaktadır ve bu durum elde edilen verilerin doğruluğunu ve güvenilirliğini etkileyebilir. Ayrıca, katılımcıların sosyal baskı, damgalanma korkusu veya yanlış anlaşılma endişesi nedeniyle gerçek deneyimlerini tam olarak yansıtamamış olma ihtimali bulunmaktadır.
5. Pandeminin Etkisi: Pandemi koşulları, araştırma sürecini ve katılımcılara ulaşımı zorlaştırmıştır. Yüz yüze görüşmelerin yapılması sınırlı olmuş, bu da veri toplama sürecinde zorluklara yol açmıştır. Ayrıca, pandemi süresince katılımcıların ruh hali ve motivasyonları da veri toplama sürecine etki etmiş olabilir.
6. Kültürel ve Sosyal Faktörler: Elmadağ ilçesindeki kadın çiftçilerin kültürel ve sosyal yapıları, elde edilen bulguların yorumlanmasında dikkate alınması gereken önemli bir faktördür. Bölgenin kültürel normları ve sosyal yapısı, kadın çiftçilerin deneyimlerini ve baş etme stratejilerini şekillendirebilir. Bu durum,

araştırmanın bulgularının diğer bölgelerdeki kadın çiftçiler için geçerliliğini sınırlayabilir.

Sonuç olarak, bu araştırmada belirlenen sınırlılıkların, elde edilen bulguların yorumlanması sürecinde göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Araştırma, Elmadag ilçesindeki kadın çiftçilerin pandemi sürecinde yaşadıkları deneyimlere dair önemli bir perspektif sunmakla birlikte, daha geniş bir coğrafi kapsamda gerçekleştirilecek ve farklı bölgelerdeki kadın çiftçilerin durumlarını inceleyecek yeni çalışmaların yapılmasına gereksinim bulunmaktadır.

2. KAVRAMSAL TEMELLER

2.1 Coronavirus (COVID-19) Nedir? Kaynağı ve Etkilerine Dair Tanımlar

Yeni Koronavirüs (Covid-19) hastalığı, ilk olarak 2019 yılı Aralık ayının sonunda Çin'in Vuhan eyaletinde ortaya çıkan, solunum yollarında (ateş, öksürük, nefes darlığı vb.) belirtileri görülen, ateşli ve bulaşıcı bir hastalık olarak 2020 yılının Ocak ayında tanımlanmış bir virüstür (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2024).

Hastalık yayılımının başlangıcında, bölgede bulunan deniz ürünleri ve canlı hayvan pazarlarında yoğun olarak bulunan bireylerde keşfedilmiş olup, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Vuhan Eyaletinden sonra Hubei Eyaletinde görülmüş ve ilerleyen süreçlerde Dünyanın diğer ülkelerinde de yayılım göstermiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2024).

Koronavirüsler insanda ve hayvanlarda bulunabilen bir virüs tipi olmakla birlikte, 2019 yılından itibaren tüm dünyayı etkileyen varyasyonunda insandan insana bulaştığı görülmüştür. Bu varyasyona bilim insanları tarafından SAR-CoV-2 adı verilmiştir. Tüm Dünyada bilinen ismi ise "Covid- 19 Virüsü" olarak literatüre geçmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2024).

2.2 Pandemi Nedir?

Pandemi, Yunanca'da "pan" ve "demos" yani "tüm insanlar" anlamına gelen iki kelimedenden türetilmiştir (Wikipedia, 2024). DSÖ yukarıda açıklanmış olduğu üzere pandemiyi salgından ayıran etkenleri üç başlıkta toplamıştır (Aktaş ve Ünüvar, 2022);

- Tıp literatürüne yeni geçen rastlanmamış bir hastalık olmalı,
- İnsandan insana kolayca bulaşıyor olmalı,
- Bulaşın sürekliliği ve kolaylığı olarak nitelendirmiştir.

Bu noktada yapılan araştırmalar ışığında küreselleşme ile birlikte pandemi olgusunun yaygınlaştığı görölmektedir ki; 1980’li yıllar sonrasında bulaşıcı hastalıkların toplumlar arasında yaygınlaştığı söylenebilmektedir. Bu bağlamda tarihsel süreçte en bilinen pandemilerin neler olduğuna ve dünyadaki etkilerine aşağıdaki bölümde kısaca değinilmiştir.

- **Pandemilerin Kısa Bir Tarihi**

Pandemiler genel olarak, iklim koşullarına, ölkeler arası mesafeler ile göç ve seyahat hareketliliğine, kitlelerin yaşama ve çalışma ortamlarının niteliğine, ölkelerdeki sağlık hizmetlerinin kalitesine, insanların yaşam költürleri ve sosyo- ekonomik durumlarının yanısıra virüsün etki gücü ve hastalık yapma kapasitesine bağlı olarak iyiye ya da kötüye evrilme yeteneğine sahiptir.

Pandemilerin tarihsel sürecine bakıldığında, insan yaşam alanlarının diğer insan topluluklarıyla veya farklı türlere ait canlılarla temasından kaynaklandığı görölmektedir. Nitekim, tarihte kaydedilen ilk büyük pandemilerden biri, Milattan Sonra (M.S.) 165-180 yılları arasında meydana gelen ve “*Galen*” adıyla bilinen salgındır. Bu pandemi, etkisi altındaki bölgelerde günlük yaklaşık 2000 kişinin ölümlüne yol açarak ciddi bir demografik ve toplumsal yıkıma neden olmuştur (Aktan, 2020).

Ardından M.S. 541- 542 yılları arasında görölen “*Justinyen Vebası*” ortaya çıkmış ve o dönemlerde Konstatinopol adıyla bilinen İstanbul ve çevresinde nüfusun %40’ının yaşamına mâl olmuştur. Bu salgının uçan böceklerden bulaştığı da bilinenler arasındadır (Aktan, 2020).

1347 yılına gelindiğinde ise, Avrupa Kıtası’ndaki en büyük kıyıma yol açtığı bilinen “Kara Veba” salgını patlak vermiştir. Salgın 1351 yılına kadar sürmüş ve pireler aracılığıyla insanlara geçen “*Yersinia pestis*” bakterisi nedeniyle bulaştığı tespit edilmiştir. Bu salgının sonunda Avrupa nüfusunun neredeyse yarısı hayatını kaybetmiştir (Kuş, 2014).

1500’lü yıllarda ise coğrafi keşiflerin hız kazanması ile birlikte, Avrupalı kaşifler Amerika Kıtası’na ayak basmış ve bu iki farklı toplumun etkileşimi sonucu “Yeni Çiçek Hastalığı” adıyla bilinen salgın başlamıştır. Bilinen verilere göre kıtaya ayak basan Avrupalıların üçte biri ve Amerikalıların %90’ı salgın nedeniyle hayatını kaybetmiştir (Aktaş ve Ünüvar, 2022).

Bir sonraki salgının 1817- 1975 yılları arasındaki dönemi kapsayan uzun bir süreçte, su kaynaklarının kirlenmesi sonucu oluşan “*Kolera*” salgını olduğu bilinmektedir. Bu uzun süreçte ayrı ayrı meydana gelmek üzere yedi farklı Kolera salgınının olduğu ve salgınların milyonlarca insanın ölümüyle sonuçlandığı kayıtlara geçmiştir (Aktaş ve Ünüvar, 2022).

Üçüncü veba salgını Çin’de, farelerden insanlara bulaşan virüsün etkisiyle görülmüştür. 1855- 1859 yılları arasında etkili olan Kara Veba, milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuş, çaresi ise, o dönem gelişmekte olan tıp biliminin geliştirdiği ilacın kullanılması olmuştur (Aktan, 2020).

Birinci Dünya Savaşı’nın başladığı yıllara gelindiğinde ise, bitler aracılığıyla insanlara bulaşan Tifus virusunun yarattığı salgın dalgası kendini göstermiştir. Bu salgın Avrupa ve Asya Kıtasında büyük kayıplara sebebiyet vermiştir (Aktaş ve Ünüvar, 2022).

En bilinen salgınlardan birisi de, 1957 yılında Çin’de görülen ve solunum sistemi tutulumuna sebep olan “Asya Gribi” olmuştur. Dört milyon insanın hayatını kaybetmesine yol açan hastalık aşının geliştirilmesiyle ortadan kaldırılmıştır (Aktan, 2020).

Günümüz tarihine yakın 2000’li yıllara gelindiğinde ise, Covid-19 virüsü ile aynı aileden geldiği bilinen Sars-CoV virüsü 2003 yılında nüksetmiş ve dünyanın 37 ülkesinde tespit edilmiştir. 2021 yılında yine aynı virus ailesinden olan Mers- CoV Arabistan bölgesinden çıkarak dünyanın 27 ülkesine yayılım göstermiştir. 2019 yılının sonunda hayatımıza giren Covid-19 virüsü ise, dünyanın tam 196 ülkesinde saptanmış

ve milyonlarca insanın ölümüne yol açmıştır (WHO, 2021). Buraya kadar verilen salgın tarihi göz önünde bulundurulduğunda, Covid-19 virüsünün küresel çapta diğer salgınlardan daha etkili olduğu söylenebilecektir. Buraya kadar aktarılan salgın hastalıkların tarihine bakıldığında, Covid-19'un küresel ölçekte diğer salgınlara göre daha geniş bir alanda çok büyük bir kitle üzerinde etkili olduğu için, salgın değil de pandemi olarak kabul edilmiştir.

Tüm bu anlatılar çerçevesinde, hastalık ve salgınların bir ekonomi- politigi olduğu ve tüm dünyayı ekonomik, politik ve sosyal anlamda etkilediği de pek tabi söylenebilecektir. Bu bağlamda salgınların görüldüğü esnada, tüm dünyada eş zamanlı olarak ekonomik krizlerin yaşanması şaşırtıcı değildir. Salgın nedeniyle yaşanan ölümler nüfus hacminde azalmalara yol açarken istihdam oranlarında düşümlere (Özden ve Özmat, 2014) üretim ve tüketim miktarında gerilemelere, tedarik zincirinde aksaklıklar yaşanmasına dolayısıyla da ekonomide küçülmelere sebebiyet vermiştir. Bu anlamda 1347 yılında başlayan Kara Veba salgınında yaşananlar yerinde bir örnek teşkil edecektir. Öyle ki; salgında yaşanan can kayıplarından dolayı nüfus aşırı derecede azalmış, çalışan kesimin büyük bir kısmı hayatını kaybettiği için üretim durma noktasına gelmiştir. Bu nedenle Avrupa'da üst sınıflar bile, üretimin düşüşüyle yeterli mal ve hizmet çıktısının oluşmaması, ayrıca oluşan çıktıları tüketecek insan bulunamaması sebebiyle çaresiz kalmıştır (Kuş, 2014).

İşgücünün azalmasıyla çaresiz kalan Avrupa feodal Beyleri, halihazırda az miktarda üretilen mallara yüksek vergiler koyarak satmayı strateji olarak benimsemiş olsalar da, dönemin koşulları karşısında bu yaklaşım etkili olmaktan uzak kalmıştır. Jean Baptiste Say'ın "*Her arz kendi talebini yaratır.*" teoremi de benzer şekilde o dönemin koşullarında geçerli olmaktan çıkmıştır. Zira üretimin mevcut olmadığı bir ortamda soyluların talepleri karşılıksız kalmıştır (Aktaş ve Ünüvar, 2022).

Elbette Dünya'da yaşanan her ekonomik kriz bir hastalığa, salgına ya da pandemiye bağlı değildir. Ancak bu çalışmada, pandemilerin görülmesiyle eş zamanlı olarak gerçekleşen ekonomik bunalımlar çalışmanın temel eksenini oluşturacaktır. Bu bağlamda ele alınacak konu, Covid-19 pandemisi sürecinde Türkiye tarımında

ekonomik göstergeler ve temel üretim parametrelerinde meydana gelen değişimlere odaklanmakla birlikte, çalışmanın temel yöntemi, bu süreçte yaşananların kadın çiftçiler açısından nasıl şekillendiğini analiz etmek olacaktır.

2.3 Covid-19 Virüsünün Dünyada ve Türkiye’deki Genel Etkileri

Covid-19 virüsü her şeyden önce tüm dünyayı sağlık durumu bakımından etkilemiştir. Virüsün yayılımı çok hızlı şekilde gerçekleşmiş ve kimi bireylerde semptomatik belirtiler vermeden seyreden bir hastalık olmasından ve devletlerin açıkladığı resmi rakamların gerçeği tam olarak yansıtmayabileceğinden dolayı enfekte olan kişi sayısına dair net bir rakam verilememekle birlikte, insandan insana bulaşı azaltma yönündeki çabalar da yetersiz kalmıştır. Ne var ki; 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Covid-19 virüsünün yarattığı durumun, bir “*pandemi*” olduğunu açıklayarak hastalığın yayılımını önlemek açısından hem ulusal hem de uluslararası çapta önlemler alınmasına önayak olmuştur. Pandemi kavramı en basit tanımıyla dünya çapında eşzamanlı olarak görülen ve çok fazla sayıda insanın sağlık durumunu tehdit eden bulaşıcı hastalık olarak nitelendirilmektedir (BBC News, 2020)

Hastalığın pandemi olarak tanımlanmasında eşik olarak kabul edilen olay, DSÖ’nün açıklamasına göre 11 Mart 2020 tarihi itibarıyla, dünya çapında 114 ülkede hastalığın görülmesi ve buna bağlı olarak tüm vaka sayılarının 13 kat artışı ile ilişkilendirilmiştir (Aktaş ve Ünüvar, 2022). Tüm dünyada milyonlarca insanın virüsle enfekte olduğu belirtilirken, Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) açıkladığı verilere göre Dünya çapında resmi kaynaklara göre 5 milyon kişi, resmi olmayan kaynaklara göre ise yaklaşık 15 milyon kişi Covid-19 virüsü sebebiyle hayatını kaybetmiştir.

2.4 COVID-19 Pandemisinin Dünya ve Türkiye’deki Tarım Sektörüne Etkileri

Covid- 19 Pandemisi tüm sektörleri etkilediği gibi tarım sektörünü de derinden etkilemiştir. Bu derinliğin sebebi pandemide artan güvenli gıdaya erişim ihtiyacı olmuştur. Pandemiden dolayı uygulanan sıkı sokağa çıkma yasakları ve mesafe

uygulamaları insan hareketliliğini olağandışı bir şekilde yavaşlattığı için, tedarik zincirinde ciddi aksamalar meydana gelmiştir. Bu aksaklığın paralelinde, gıda ve tarım ürünü ihracatı yapan ülkeler bu alanda kısıtlamaya gitmişlerdir. Tarım sektöründeki temel negatif etkiler; pandeminin yoğun olarak görüldüğü ülkelere giriş-çıkışın yasaklanması, bölgesel karantina uygulamaları ve tarımsal alanlarda çalışan bireylerin belirli kısıtlamalara maruz bırakılması olarak görülmüştür. Pandemi sebebiyle sosyal ve ekonomik faaliyetlerde yeni bir düzen edinilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır (Aydın ve Güner, 2020)

Covid- 19 pandemisi döneminde gıda ürünlerinin ihracatının yasaklanması ya da sınırlandırılması ürünlerin yalnızca yerel pazarlarda satılabilmesi sonucunu doğurmuştur. Gıdaya erişimin kolay olduğu yerlerde bu durum önemli bir soruna yol açmayabilirken dünya çapında açlığın devam etmesine neden olabileceği düşünülmektedir (Zhou ve Delgado, 2020). Yine pandemi sürecinde alınan önlemlerin gıda tedarik zincirini sekteye uğratması güvenli gıdaya erişimin önünde bir engel olarak görülmüştür, üstelik gıda fiyatlarında da artışa neden olacağı öngörülmektedir (Food Security Information Network, 2020). Dünya Gıda Programı (WFP) 2019 yılı sonunda, açlık çeken insan sayısının 135 milyondan 265 milyona çıkacağını açıklamıştır (BBC News, 2020).

Pandemi süreci boyunca ülkeler gıdaya erişimin bir sorun olmaktan çıkması için önlemler almaya başlamışlardır. Aralarında önemli tarım üreticileri de bulunan ülkelerin bir bölümünde bu yönde izlenen politikalara aşağıdaki örnekler verilebilir (Donat, 2020).

- Çin’de pandemi döneminde uğranılan zararlar da tarım sigortası poliçelerine dahil edilmiştir. Yine bu dönemde çiftçi kooperatiflerinin ürettikleri ürünler ve ürün miktarları Tarım Bakanlığı’nın internet sitesinden yayınlanmaya başlandı. Et, süt, yumurta ve su gibi ürünlerin pazarlanmasında karşılaşılan sorunların aşılması için girdi, lojistik, nakliye gibi alanlarda alınan önlemler kamuoyuna duyurulmuştur. Hastalık boyunca tarım sektöründe geçici ya da sürekli olarak çalışan işçilerin sosyal ve ekonomik durumlarının iyileştirilmesi için önlemler

alınmıştır. Buna ek olarak tarım alanında çalışanların kamu ve özel sektörde de istihdam edilebilmesine ya da kendi işini kurmak, yatırım yapmak isteyenlere destek olmaya yönelik kararlar alınmıştır.

- Hindistan’da, diğer ülkelerdeki uygulamalardan farklı olarak, çiftçilerin üretim sonrasında ürünlerini satış yerlerine hallere tek başlarına değil de ortak olarak gelmelerine ilişkin önlemler alınmıştır. Ayrıca çiftçilerin online satışlar yapması için kurulan ulusal e-ticaret platformuna hastalık döneminin koşullarına uygun yeni fonksiyonlar eklenmiştir.
- Meksika’da balıkçıların resmi işlerini internet üzerinden yapabilmeleri yönünde düzenlemelere gidilmiştir.
- Sırbistan’da arazi büyüklüğüne göre verilen doğrudan gelir desteğinin yenilenmesi için çiftçilerin yeniden başvuru yapmalarına gerek olmamasına, eski kayıtlar üzerinden ödemelerin sürdürülmesine karar verilmiştir.
- Filipinler’de aracıya gerek kalmadan doğrudan doğruya üreticiden tüketiciye meyve satışı yapılabilen online bir site kurulmuştur.
- Orta Amerika Ülkeleri olan Kosta Rika, Dominik, Honduras, El Salvador, Nikaragua, Panama ve Guatemala’da, tarımsal üretim ve gıda stoklarına ilişkin bilgi paylaşımına olanak tanıyan online bir platform oluşturulmuştur.
- Panama’da, pandemi sürecinde stokları artırmak ve zor durumda kalan üreticileri desteklemek için, et sektörü ile ilgilenen kamu kurumu, 50 baştan daha az sığırı olan küçük üreticilerden ek ürün alınmasını kararlaştırmıştır.
- Hollanda’da gıda bankalarına ek destek verilmesine karar verilmiştir.
- Brezilya’da öğrencilere parasız olarak gıda dağıtılmasına devam edilmesi kararlaştırılmıştır.

- İngiltere’de Covid- 19 pandemisi sürecinde alınan önlemler kapsamında, gıda ve yemek işletmeleri ile konaklama tesisleri kapalı olmasının dağıtım ağlarına verdiği zararın karşılanmasına destek olmak, taşınma ve depolama sırasında gıdaların bozulmasını önlemek için gıda distribütörlerine ilişkin özel bir hibe programı başlatılmıştır. Ayrıca yasal düzenlemelerde değişiklik yapılarak marketlerin stok bilgilerini paylaşabilmelerine, açık kalmaları için işbirliği yapabilmelerine ve nakliye araçlarını ortaklaşa kullanmalarına olanak tanınmıştır.
- Sri Lanka’da pandemi sebebiyle sokağa çıkma yasakları uygulanan dönemde, ürünleri bir an önce halka ulaştırmak için, araçların ortadan kaldırılarak üreticilerin ve gıda satıcılarının doğrudan doğruya tüketicilere satılabilmesi kararı alınmıştır. Buna ek olarak ihracat içinde yer alan ürünlerin üretilmesi ve ticareti ile ilgili sorunların giderilebilmesi ve iletişim sağlanması için acil telefon, WhatsApp ve e-posta hattı kurulmuştur.
- İspanya’da gıda, hayvan ve hayvansal ürün taşımacılığı ile uğraşanların süresi dolmuş sertifikaları ya da izin belgeleri gibi bürokratik işlemlerinde esneklik sağlanarak ek süreler getirilmiştir.
- Almanya’da, yurt içi ve yurt dışı geçici tarım işçilerinin istihdamına yönelik ilave tedbirler açıklanmıştır. Daha önce sosyal güvenlik sistemine kaydedilmeden sadece 70 gün mesaisi olan tarım işçilerinin, 115 güne kadar vergi ödemeden çalışabilecekleri belirtilmiştir. Ayrıca kısa çalışma ödeneği kapsamına giren işçilerin bu ödenekleri kesilmeden 2020 yılının Ekim ayı sonuna kadar çiftliklerde çalışabilecekleri, yine emekli insanların çiftliklerde geçici çalışması durumunda 2020 sonuna kadar “ek gelir” olarak vergilendirilmeyeceği açıklanmıştır. Çiftliklerdeki çalışma sürelerinin ise pandemi boyunca mevcut uygulamadan farklılaştırılabileceği hüküm altına alınmıştır (Gülçubuk, 2020).

- Avusturya’da tarım ve gıda sektörlerindeki işçi ve işverenlerin iletişime geçebilmesini, bir araya gelebilmesini kolaylaştırmak için, Tarım Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı, Ziraat Odaları ve Ticaret Odalarının katılımı ile bir iletişim ağı (www.diebensmittelhelfer.at) oluşturulmuştur.
- Almanya’da topraksız çiftçileri korumak için kiralık arazilerde üretimde bulunanların kira sözleşmelerinin tek taraflı olarak feshedilemeyeceği kararı alınmıştır.
- Polonya’da çiftçileri korumak için, tarım ile ilgili kamu ve kurumu ve anlaşmalı yedi banka aracılığıyla faizsiz yatırım ve işletme kredileri verilmeye başlanmıştır.
- Meksika’da hükümet, tarımsal sulama uygulamalarının önlemlerden, yasaklamalardan etkilenmeyeceği açıklamasını yaparak çiftçilerden temel gıda ürünleri ve tahıl üretimine ağırlık vermelerini istemiştir.
- Burkina Faso’da çiftçilere, yem alımı gibi tarımsal üretim sürecinde yapacakları harcamalara destek olmak için ek hibeler getirilmiştir.
- Portekiz’de zor durumda kalan çiftçilere destek olmak için “Sizi besleyeni besleyin” sloganıyla bir kampanya başlatılmıştır.
- Laos’ta da pandemi sürecinde halkın gıdaya erişimini sürdürebilmek için çiftçilere daha çok üretimde bulunmaları yönünde çağrıda bulunulmuştur.

2.5 Covid-19 Pandemisi ve Bu Süreçte Türkiye Tarımının Durumu

Kredi Kayıt Bürosu (KKB) 2020 yılının Nisan ayında Covid-19 pandemisinin dünyadaki ve Türkiye’deki etkileri ile birlikte ne tür önlemler alındığına ilişkin bütüncül bir rapor hazırlamıştır. Raporun Türkiye ile ilgili kısımlarına bakıldığında aşağıdaki başlıkların açıklandığı görülmektedir (Donat, 2020);

- Türkiye’de pandemi döneminde kurulan E-Tarım platformundaki servislerin daha da aktif hale getirileceği Tarım ve Orman Bakanı tarafından açıklanarak, Tarım ve Orman Bakanlığı balık çiftliklerinde biriken balık stoklarının tüketilmesi için 3-5 Nisan 2020 tarihleri arasında “Evde Hayat, Sofrada Balık” kampanyası gerçekleştirdi. Kampanyaya katılan balık çiftlikleri ve süpermarketlerde çipura ve levreğin kilogramı maksimum 23- 25 TL’den satıldığı,
- Tarım ve Orman Bakanlığı, tarım işçilerinin hijyen ve koruyucu malzemelere erişimi, tarımsal alanlara taşınması ve barınma koşullarının iyileştirilmesi için il müdürlüklerine talimat verdiği, ayrıca çiftçilerin girdilere erişimi ve dağıtımında sorun yaşanmaması için gübre bayilerinde etkin stok kontrolünün yapılmasına karar verildiği,
- 51 bin çiftçiye üretim yapmaları için daha önce kiralanan mevcut hazine arazileri için; 2020 yılının Nisan, Mayıs ve Haziran ayları kiralalarının 6 ay ötelendiği ve Tarım ve Orman Bakanlığı’nın hazineye ait bir kısım arazinin daha, 2020 yazlık ekim amacıyla çiftçilere bedelsiz açılması için Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile anlaştığı,
- Yağlı tohumlu bitkiler ile dane zeytine yönelik fark ödemesi destekleri son başvuru tarihi 30 Nisan 2020’ye, tahıllar, baklagiller ve dane mısır fark ödemesi destekleri son başvuru tarihi 29 Mayıs 2020’ye, İyi Tarım Uygulamaları ve Organik Tarım desteklemeleri son başvuru tarihi 30 Nisan 2020’ye uzatıldığı (Gülçubuk, 2020).
- Geçici süreliğine de olsa limona ihracat yasağı getirildiği ancak, üreticinin elinde ürün kalırsa devlet tarafından alınacağı garantisi verildiği görülmüştür (Gülçubuk, 2020). Bununla birlikte söz konusu raporda bazı önerilere de yer verilmiştir. Öneriler şu şekilde sıralanmıştır;

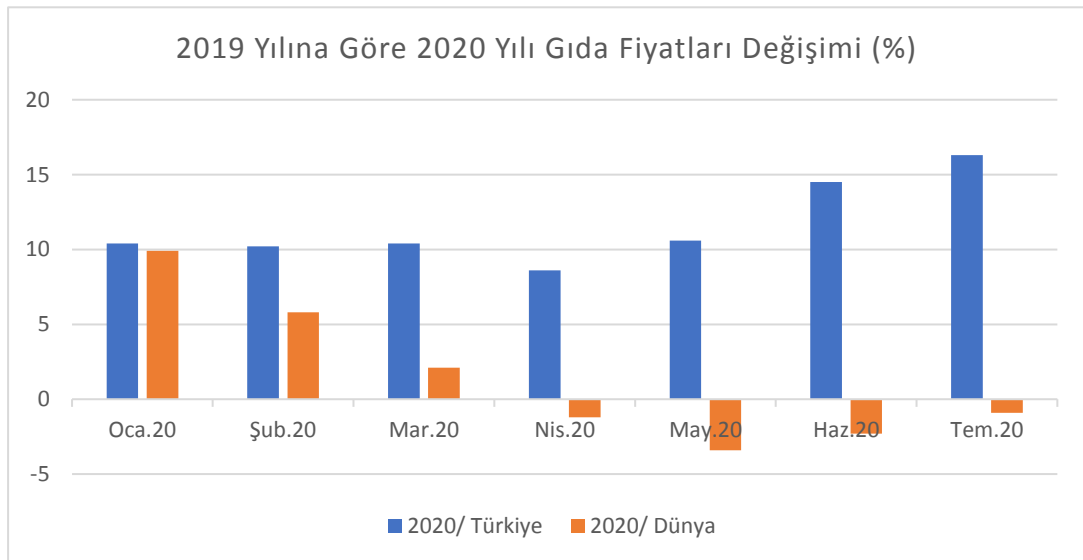
- Pandeminin diğerk ülkelere göre daha geç başladığı Türkiye'nin süreci yönetmede görece başarılı olduğu söylenebilir. Türkiye'nin alışveriş içinde bulunduğu ülkeler, Covid- 19 pandemi önlemleri sonucunda, ihracatlarında kısıtlamalara gitme kararı almışlardır. Bir anlamda Türkiye'nin yurtdışından mal ve hizmet alımında sorunlarla karşılaşabileceği öngörülmüştür. Bu durum küçük üreticilere ve yerel ürünlere destek olunmasının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.
- En yaşamsal gıda ürünleri tahıl ve baklagiller olduğundan, ileride sorunlarla karşılaşılması için bunların tarımsal üretimlerinin artırılması gerektiği belirtilmektedir. Türkiye ikliminde yetiştirilmesi uygun olan ayçiçeği, patates ve kuru soğan gibi ürünlerde yetiştiricilere destek verilerek özendirilmesi de bir diğer öneriyi oluşturmaktadır.
- Salgın hastalık döneminin getirdiği özel koşullardan dolayı mevsimlik tarım işçilerine duyulan gereksinim artacağından, bu işçilerin ulaşımının ve çalışma ortamlarının sağlıklı ve güvenli bir biçimde sağlanmasının önemi üzerinde durulmuştur.
- Yine bu dönemde, ürünlerin yetiştirilmesinden tüketiciye ulaştırılmasına kadar bütün aşamalarında Tarım ve Orman Bakanlığı'nın iyi bir iletişim ve ulaştırma politikası izlemesinin önemi üzerinde durulmuştur. Öneri olarak da Tarım ve Orman Bakanlığı'nın kent konseylerinde gıda politikası birimleri oluşturması getirilmiştir.
- Pandemi döneminde konulan kısıtlamalar ve yasaklar yüzünden ulaştırma düzeninin bozulması tarım işçilerinin çalışmalarına engeller getirmiş, bu durum da yeterli gıda sağlayamama endişesini yaratmıştır.

Pandemi döneminin az kayıpla geçirilmesi için, raporda önerilen başlıklar ve Tarım ve Orman Bakanlığı'nın çiftçi destekleri yukarıda açıklanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte dönemin hükümeti tarafından pandemi döneminde ekonomik faaliyetlerin

aksamaması için “Ekonomik İstikrar Paketi” açıklanmıştır. Ne var ki bu pakette tarım sektörü adına hiçbir önlem başlığı açılmaması Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği’ne bağlı (TMMOB) Ziraat Mühendisleri Odası (ZMO) tarafından eleştirilmiştir (BBC News, 2020).

Pandemi döneminde bir diğer konu gıda fiyatlarındaki değişimler olmuştur. Araştırmanın yapıldığı dönemde tüm dünyada gıda fiyatlarının düşmesine rağmen, Türkiye’de gıda fiyatlarının düşmediği gözlemlenmiştir (Gülçubuk, 2020).

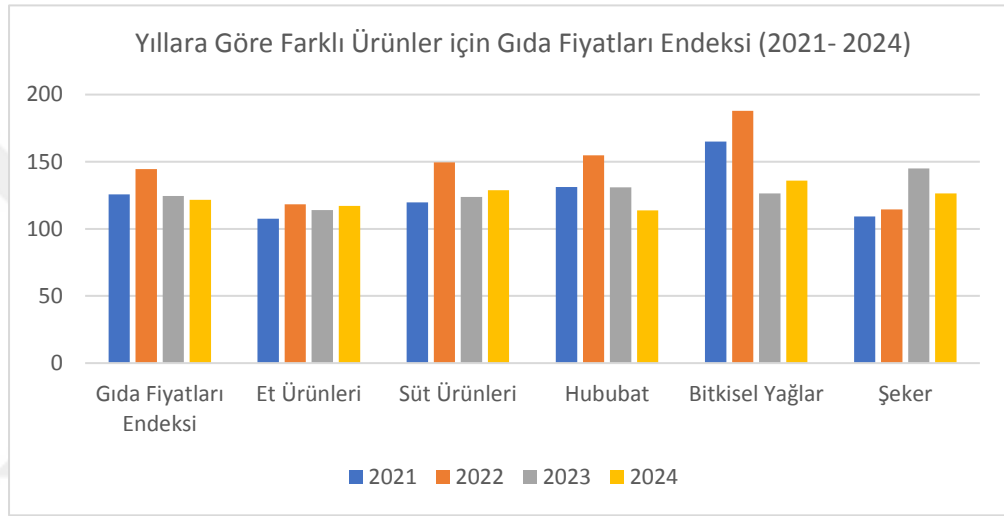
UNDP ve FAO’nun ortak çalışmasından elde ettiği verilere göre, dünyada 2020 yılının Ocak ve Temmuz ayları arasında gıda fiyatları sürekli düşerken, TÜİK verilerine göre ise gıda fiyatlarında 2020 yılının Ocak ayında yüzde 10,4, Şubat ayında yüzde 10,2, Mart ayında yüzde 10,4, Nisan ayında yüzde 8,6, Mayıs ayında yüzde 10,6, Haziran ayında 14,5 ve Temmuz ayında ise 16,3 oranında artış olmuştur (Gülçubuk, 2020). Aşağıdaki şekilde (Şekil 2.1), UNDP ve FAO ortak çalışmasından elde edilen sonuçlar, 2019 yılının aynı aylarına kıyasla 2020 yılında gerçekleşen gıda fiyatları değişimini dünya genelinde ve Türkiye özelinde karşılaştırarak sunmaktadır (FAO, IFAD, UNDP, 2020).

Şekil 2.1 Gıda fiyatları değişim endeksi (FAO, IFAD, UNDP, 2020)

Çizelge 2.1 Farklı ürünler için yıllara göre değişen gıda fiyatları endeksi (FAO, 2024)

Yıllar	Gıda Fiyatları Endeksi	Et Ürünleri	Süt Ürünleri	Hububat	Bitkisel Yağlar	Şeker
2021	125,7	107,5	119,6	131,2	164,9	109,3
2022	144,5	118,3	149,5	154,7	187,8	114,5
2023	124,5	114,1	123,7	130,9	126,3	145,0
2024	121,5	117,0	128,7	113,7	135,9	126,3

Şekil 2.2 Farklı ürünler için yıllara göre değişen gıda fiyatları endeksi (FAO, 2024)

2.6 Kadın Çiftçi Kavramı: Tanımı ve Kadın Çiftçiliğinin Toplumsal ve Ekonomik Önemi

Araştırmanın odak noktasında yer alan kadın çiftçilerin tanımının yapılması ve onların ekonomik ile toplumsal bağlamdaki önemlerinin açıklanması, bu araştırmanın hedefleri açısından temel bir gerekliliktir. Kadın çiftçi, tarımsal üretim süreçlerinde etkin bir şekilde rol alan ve hem bitkisel hem de hayvansal üretim faaliyetlerini sürdüren kadın bireyler olarak tanımlanabilir. Ancak bu genel tanımın ötesinde, "kadın çiftçi" kavramı, Tarım ve Orman Bakanlığı Çiftçi Kayıt Sistemi'ne (ÇKS) kayıtlı olarak tarımsal faaliyetlerini sürdüren kadınları ifade etmek üzere daha spesifik bir anlam taşımaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023). Dolayısıyla kadın bireyler, gerçekleştirdikleri

tarımsal faaliyetlerin resmi kayıtlara geçirilmesiyle kadın çiftçi kapsamı içinde tanımlanacaktır.

Türkiye'deki tarımsal faaliyetlerin büyük çoğunluğunun aile işletmeleri tarafından yapıldığı göz önüne alındığında, kadınların tarımsal üretimin sürdürülebilmesi bakımından büyük önem taşıdıklarını söylemek yerinde olacaktır. Tarımsal üretimle bağlantılı olarak aile bireylerinin yürüttüğü faaliyetler genel olarak "aile çiftçiliği" kavramı içerisinde değerlendirilmektedir (Çevik, 2022). Bu bağlamda, FAO'nun küçük ölçekli işletmeler için yaptığı sınıflandırmaya göre, 20 dekardan daha küçük işletmeler aile çiftçiliği kapsamında kabul edilmektedir. Türkiye'de bu tanıma uyan işletme sayısının bir milyonu aştığı tahmin edilmektedir (Çevik, 2022). Dolayısıyla aile çiftçiliği, yalnızca ekonomik kalkınmaya değil, aynı zamanda kırsal alanlardaki toplumsal yapıların güçlenmesine katkı sunan önemli bir üretim biçimi olarak değerlendirilebilir.

Kadın çiftçiler ise bu bakımdan, aile çiftçiliğinin en önemli unsurlarından biri olmaktadır. Hem tarımsal üretimde hem de ev içi işlerde önemli roller üstlenen kadınlar, tohum ekiminden hasada kadar her aşamada aktif yer alırken, aynı zamanda toplumsal ve kültürel değerlerin korunmasını da sağlamaktadır. Kadınların geleneksel bilgisi, biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir tarım uygulamaları açısından büyük önem arz etmektedir. Ayrıca kadın çiftçilerin güçlendirilmesi, sadece aile çiftçiliğine değil, kırsal kalkınmaya da doğrudan katkı sunacaktır (Karatay Üniversitesi, 2024). Dünya Bankası'nın internet sitesinde yayınladığı bilgiye göre kadınlar, küresel olarak tarımsal işgücünün %40'ından fazlasını temsil etmekte ve tüketilen gıdanın çoğunu aile ve toplumları için yetiştirmektedir (Van De Velde vd., 2020). Bütün bu bilgilere dayanarak kadınların tarımsal üretim, sürdürülebilirlik ve gıda güvenliği açısından taşıdığı önem açıkça görülmektedir.

2.7 COVID- 19 Pandemisinin Kadınlar Açısından Ele Alınması

Yukarıda bahsedildiği gibi, Covid- 19 pandemisi tüm sektörleri doğrudan ya da dolaylı şekilde etkilemiştir. Bu konuya ilişkin birçok farklı kurum ve kuruluş, farklı türde araştırmalar yapmıştır. Tüm sektörlerden bağımsız olarak pandeminin getirdiklerinden en çok etkilenen toplum kesimlerinden biri kadınlar olmuştur. Bunun en önemli sebeplerinden bir tanesi kadının hem istihdam içerisinde varolması hem de ev içi ücretsiz emek faaliyetinin devam etmesidir.

Türk Sanayiciler ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD), Türk İş Dünyası Konfederasyonu (TÜRKONFED) ve Birleşmiş Milletler Kadın Çalışmaları Ofisi (UN Women) tarafından ortak yapılan çalışmaya göre, pandemi sürecinde kadın çalışanların sorunları ve erkek çalışanlara göre durumları araştırılmıştır.

Araştırma bulgularına göre, kadın ve erkek çalışanların ilettikleri sorunlardaki en büyük fark, ev ve iş arasındaki emek dengesinin bozulması ve ev içi artan şiddet olarak nitelendirilmektedir. Bu sorunları sırasıyla, uzaktan çalışma sisteminin yaygınlaşmasıyla emek/ gelir dengesinin bozulması, endişe, psikolojik sorunlar, tükenmişlik hissi gibi durumların izlediği vurgulanmıştır (TÜSİAD- TÜRKONFED- UN Women, 2020).

Ancak kadınlar açısından pandemiyle değişen yaşam koşullarına ilişkin en önemli göstergenin, artan ev içi emek faaliyetleri (çocuk, hasta, yaşlı bakımı, hane bireylerinin temizliği ve beslenmesi, ev düzeninin sürdürülmesi gibi) konusundaki eşitsizlik ve artan ev içi şiddet olayları olduğu görülmektedir. Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN Women) Türkiye ofisinin liderliğinde gerçekleştirilen “Türkiye’de Covid-19 Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi” isimli araştırması bu iddiayı doğrulamaktadır. 18-25 Nisan 2020 tarihleri arasında 759 kadın ve 749 erkek katılımcının dahil olduğu araştırmada kadınlar, ev içi ücretsiz emek yükünün neredeyse tamamen kadınlara kaldığını belirtmiştir. Katılımcı kadınların %77.6’sı en çok “ev temizliği ve bakımı”na vakit ayırdığını söylerken, “yemek pişirme ve servis etme” yüzde 60 ile ikinci sırada yer almıştır (Demirel, 2020).

Pandemi döenmine ilişkin kadınların neler yaşadığı konusunda Gazete Duvar’da yapılan bir şöyleşide Prof. Dr. Deniz Kandiyoti şu ifadeleri kullanmıştır (Başaran, 2020)

“Bu salgın türünden bir krizle günlük hayatta varolan irili ufaklı, resmi ve gayri resmi mekanizmalar ortadan kalkınca kadınlar açısında ne görölmüş oldu?

Sistem tüm yalınlığıyla ortaya çıktı. Aile kurumu başka hiçbir kurumla ilişki içine girmedğinde, belki sanayi öncesi toplumlarda olduğu gibi, bütün yükün aile içindeki kadınlara yüklendiği görölmüş oldu. Aile dediğimizde de haneden söz ediyorum. Bir hane eşsiz çocuklu bir kadın da olabilir, bir nine kızı ve çocukları olabilir, evli çift ve çocukları olabilir. Tek başına yaşayan bir yaşlı hanım da olabilir. Daha evvel çocukları onu ziyaret eder, yardım ederken böyle bir salgında bir başına ve tecrit halinde kalmış olabilir. Genç kızlıktan yaşlılığa, evlilik içi veya dışı birçok farklı hane tipi vardır. Bu kategorilerde kim daha çok salgından etkilenir ve zorlanır bu ayrı bir konu. Elbette ki hiçbir desteği olmayan yalnızlar daha çok zorlanır”.

Yukarıda yazılan tüm kaynaklar yorumlandığında, pandeminin ve beraberinde getirdiği yeni yaşam düzeninin en çok etkilediği toplum kesiminin kadınlar olduğu anlaşılmaktadır.

2.8 COVID-19 Döneminde Tarım Sektöründeki Kadınların Sorunlarına Bir Bakış

Tarım sektöründeki kadınların sorunlarına gelindiğinde ise; yukarıdaki bölümlerde ifade edilen tüm sorunların yanına, kayıt dışı çalışma ve bu çalışma sisteminin beraberinde getirdiği olumsuz koşullar eklenmektedir.

Kırsaldaki kadınların yaşadıkları ortamlarda ilk göze çarpan durum, ataerkil sistem içerisinde yaşamlarını ve yaşamsal faaliyetlerini sürdürüyor oluşlarıdır. Ataerkil ve kapalı aile yapısı içerisinde varoluş mücadelesi veren kadın ve kadın emeği, bu iki olgu tarafından baskılanırken söz konusu koşullar hem onları sömürmekte hem de emeklerini görünmez kılmaktadır (Kovancı ve Yıldız Karakoç, 2024)

Kırsal kadınının üzerindeki bir diğer baskı unsuru okur- yazarlık oranının düşük olmasıyla birlikte, tarımsal faaliyetlerin bir aile işi niteliğinde görülmesi kadınların bu alanda gösterdikleri emeklerin vasıfsız olarak değerlendirilmesine sebebiyet vermektedir. Aynı iş kolunda çalışan erkekler daha gelir getirici faaliyetler yaparak “çiftçi” unvanıyla anılırken, kadın emeği ise görünmemekle birlikte vasıfsız ve kayıt dışı durumda kalmaktadır (Gülçubuk, 2015)

Kırsal bölgelerde tarımsal faaliyetlerde bulunan erkeklerin, kentlerdeki istihdam olanaklarına veya diğer sektörlere geçiş yapma imkânına kadınlara kıyasla daha kolay erişebildiği gözlemlenmektedir. Buna karşın, kadınların bu tür geçiş süreçlerine dahil olma olanakları sınırlı kalmakta, bu durum da kadınların tarım sektöründe erkeklerden boşalan iş gücünü genellikle kayıt dışı şekilde üstlenmelerine yol açmaktadır. Tarım sektörü, mevcut yapısıyla kadınlar açısından değerlendirildiğinde, sosyal güvence eksikliği, yaygın kayıt dışılık ve mülkiyet haklarına erişim zorlukları gibi sorunlarla öne çıkmaktadır. Bu durum, kadınlar üzerinde yoksullaşmanın ve mülksüzleşmenin daha yoğun bir şekilde hissedilmesine neden olmaktadır. (Kovancı ve Yıldız Karakoç, 2024).

Bu varsayım doğrultusunda (Yıldırak, 2003) tarafından yapılan bir çalışmanın örnek verilmesi yerinde olacaktır. Söz konusu çalışmada gezici kadın tarım işçilerinin, günde 13 ilâ 15 saat çalışmayı normal buldukları belirtilmiştir.

Altınpıçak & Gülçubuk (2004) tarafından yapılan başka bir çalışmada ise, Ankara Polatlı’da çalışan mevsimlik kadın tarım işçilerinin, tarımsal faaliyetler dışında ev eksenli emek faaliyeti ile birlikte ağır şekilde ezildikleri sonucuna varılmıştır. Kadınların tarımsal faaliyetlerinden elde edilen ürünler çok hızlı bir şekilde tüketildiği için, kadın emeği sömürüye daha da açık ve görünmez bir hale gelmektedir (Hablemitoğlu, 2001).

Türkiye’de tarım çoğunlukla küçük aile işletmelerince yapılmakta ve iş bölümü geleneksel ve cinsiyet eksenli bir zeminde gerçekleştirilmektedir. Erkekler daha çok tarımsal işlerin bir kısmıyla ilgilenirken, kadınlar hem tarımsal faaliyetlerin her aşamasında varolmaktadır hem de ev düzeninin temin edilmesiyle ilgili işleri

yürütmektedirler (Candan ve Özalp Günal, 2013). Ayrıca kadınlar tohumun korunması ve aktarımı, ürünlerin ekim- dikim ve hasadı, hayvan yetiştiriciliği ve ıslahı ayrıca gıda seçimi konularındaki bilgileri ile tarımsal işlerde merkezi role sahiplerdir. Ancak bu kadar kilit rollerdeki kadınların, maalesef verdikleri emeğin karşılığını alamadıkları görülmektedir (Kovancı ve Yıldız Karakoç, 2024)

Türkiye’de tarımsal sektörde çalışan kadınların en büyük sorunlarının ekonomik sorunları olduğu görülmektedir. Mülkiyet haklarına erişimdeki sınırlamalar, geleneksel ve cinsiyetçi bakış açısı, emeğin görünür olmaması ve yaygın kayıt dışılık, kadın yoksulluğunun en önemli sebepleri olarak öne çıkmaktadır. Türkiye’de son yıllarda daha belirgin hale gelen enflasyonist baskılar, genel geçim sıkıntısını artırmış ve tarım sektöründeki girdi maliyetlerinin anormal bir şekilde yükselmesine yol açmıştır. Bu durum, tarım sektöründe kadınların çalışma oranını ve ekonomik katılımını olumsuz etkilemiştir. Kadınlar, genellikle emek yoğun olarak gerçekleştirdikleri faaliyetler sonucunda hak ettikleri maddi ve manevi karşılıklarını alamamakta ve bu durum mülkiyet edinme konusundaki zorlukları artırmaktadır. Kadın tarım işçilerinin kazandıkları parayla mülkiyet edinmelerinin mümkün olmadığını, genellikle miras yoluyla mülk edinebileceklerini düşündükleri görülmektedir. Bu durum, kadınların toplumsal ve ekonomik bağımsızlıklarını sınırlamakta ve tarımsal sektördeki rollerini zorlaştırmaktadır. (Kovancı ve Yıldız Karakoç, 2024). Dünya Bankası’nın birçok farklı ülkede kadın çiftçiler üzerine gerçekleştirdiği araştırmanın sonuçları da göstermektedir ki; birçok kadın çiftçi, güvenli, belgelenmiş arazi haklarına sahip olmadıkları için girdiler, eğitim ve finans gibi üretken kaynaklara erişememektedir. Dolayısıyla kadınların resmi finansman için teminat olarak kullanacak bir mülkleri bulunmamakta ve genellikle sübvansiyonlu girdiler ve eğitim gibi çiftçileri desteklemek için hükümet programlarından dışlanmaktadırlar. Nihayetinde, kadın çiftçilerin belgelenmiş arazi haklarının olmaması onları görünmez kılmakta ve üretkenliklerini sınırlamaktadır (Van De Velde vd., 2020).

Bu olumsuzluklara maalesef daha çok örnek verilebilir. Öyle ki, yukarıda bahsedilen olumsuzluklar tarımsal istihdam oranlarında da kendini göstermiştir. TÜİK’in yayınladığı 2020 ve 2023 yılları arasında, toplam istihdama karşılık tarım istihdamı oranlarının yıllar içinde düştüğü görülmektedir (Çizelge 2.1). Genel toplamda tarım

istihdamının oranı 2022’de %17,7 iken 2023’e gelindiğinde bu oran %14,8 seviyesine düşmüştür.

Çizelge 2.2 Tüm sektörler içinde tarımsal istihdam oranı (genel) (TÜİK, 2024)

Sektöre göre istihdam edilenler (Toplam Sayı) [15+ yaş]				
	Sayı		(%)	
Yıllar	Toplam	Tarım	Toplam	Tarım
2020	26 695	4 737	100,0	17,7
2021	28 797	4 948	100,0	17,2
2022	30 752	4 866	100,0	15,8
2023	31 632	4 695	100,0	14,8

Çizelge 2.3 Tüm sektörler içinde tarımsal istihdam oranı (erkekler) (TÜİK, 2023)

Sektöre göre istihdam edilenler (Erkekler) [15+ yaş]				
	Sayı		(%)	
Yıllar	Toplam	Tarım	Toplam	Tarım
2020	18 396	2 820	100,0	15,3
2021	19 792	2 901	100,0	14,7
2022	20 818	2 822	100,0	13,6
2023	21 286	2 757	100,0	13,0

Aynı istatistiğin erkek çalışanlar arasında yapılan oranlaması da benzer şekilde düşüş göstermektedir (Çizelge 2.3). 2020 yılında toplam istihdam içinde erkek tarım işçilerinin oranı %15,3 iken 2023 yılında bu oranın %13 seviyesine düştüğü görülmektedir.

Çizelge 2.4 Tüm sektörler içinde tarımsal istihdam oranı (kadınlar) (TÜİK, 2024)

Sektöre göre istihdam edilenler (Kadınlar) [15+ yaş]				
	Sayı		(%)	
Yıllar	Toplam	Tarım	Toplam	Tarım
2020	8 299	1 917	100,0	23,1
2021	9 005	2 047	100,0	22,7
2022	9 935	2 043	100,0	20,6
2023	10 346	1 938	100,0	18,7

İstatistiğin kadınlar kısmında verilen oranlarına bakıldığında ise, durumun daha vahim olduğu görülmektedir. Tarımsal alanda neredeyse her işi yapan kadınların istatistiklere yansıyan kısmı maalesef bilinenden azdır. Bunun yanında kayıtlara geçen kadın tarım işçisi istatistiğinin hem sayısal hem de oransal olarak düştüğü görülmektedir. 2020’de toplam istihdam içerisindeki kadın tarım çalışanlarının oranı %23,1 iken 2023 yılına gelindiğinde bu oranın %18,7 düzeyine düştüğü görülmektedir (Çizelge 2.4).

Literatür taraması, istatistikler ve yapılan diğer çalışmalardan elde edilen sonuçlar ışığında, tez evreninde yaşayan kadın çiftçiler üzerinde pandemi döneminin ne gibi etkileri olduğu araştırılmıştır. Üçüncü bölüm itibariyle tez evrenine ve burada yaşayan kadın çiftçilere yönelik yapılan çalışmaların ayrıntıları verilecektir.

3. MATERYAL ve YÖNTEM

Bu çalışmada çiftçilerin cinsiyeti üzerinden pandemi döneminde hem ekonomik hem de sosyal anlamda ne gibi sorunlarla karşılaştıkları ve bu sorunlarla başetmede ne gibi yaklaşımlara sahip oldukları araştırılmıştır. Bununla birlikte sahip oldukları tarımsal işletmeler ve arazi varlıkları, öğrenim ve gelir düzeyleri, pandemi döneminde destek alıp almadıkları da araştırılan konular arasındadır.

Araştırma Ankara ili Elmadağ ilçesinde yürütülmüştür. Elmadağ ilçesine bağlı on dört yerleşim yerinde 2022 yılı itibarıyla ÇKS'ye kayıtlı 152 kadın çiftçi bulunmaktadır. 06/12/2012 tarihli ve 6360 sayılı “On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” – bilinen adıyla “Büyükşehir Yasası”- öncesinde köy ve kasaba statüsünde yer alıp mahalleye dönüştürülen on üç yerleşim yerinden sekizinde (Deliller, Edige, Hasanoğlu/ Bahçelievler, Hasanoğlu/ Şehitlik, Kuşçuali, Karacahasan, Lalabel ve Süleymanlı Mahalleleri) yer alan 118 kadın çiftçi araştırma kapsamına alınmıştır. Bu sayı Elmadağ ilçesinde yaşayan kadın çiftçilerin %78'ini oluşturmaktadır. Söz konusu bu kadın çiftçiler “tam sayım yöntemi” ile araştırmaya dahil edilmişlerdir.

Araştırmanın gerçekleştirildiği Elmadağ ilçesine bağlı sekiz mahalle 6360 sayılı kanunun yürürlüğe girmesi öncesi köy statüsünde bulunmaktadır. Bu noktada kanuna ve kanunun getirdiği bazı değişikliklere değinmek yerinde olacaktır. Söz konusu yasa öncesinde köy tanımı 18.03.1924 tarihinde yürürlüğe giren 442 sayılı Köy Kanununa göre şu şekilde verilmektedir: “Köy; nüfusu 2000'den az olan yurtlara” denilmektedir. Kanunun 2. maddesinde “cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi ortak malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ, bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler.” denilmektedir (Ceyhan, 2018). 6360 sayılı kanun sonrası ise, Türkiye'de yerel yönetim yapısını yeniden düzenlemiş, büyükşehir belediyelerinin sınırlarını il mülki sınırlarıyla eşitleyerek köy ve belde belediyelerinin tüzel kişiliklerini mahalle olarak değiştirmiştir. Büyükşehir belediyesi sınırları içerisindeki tüm köyler mahalle statüsüne geçirilmiş ve köy tüzel kişilikleri kaldırılmıştır. Bu değişiklik kırsal

alanların idari özerkliklerini ortadan kaldırmış, kırsal bölgelerde yaşayan halkın tarımsal faaliyetlerden kaynaklanan vergi muafiyetlerini kaybetmesine ve kent hizmetlerine yönelik mali yükümlülöklere tabi olmasına yol açmıştır (Taşkan ve Görmüş Cengiz, 2022).

Araştırmanın yürütölmesi amacıyla bir anket hazırlanmıştır. Hazırlanan anket kadın çiftçilere uygulanmıştır ve ankete katılmak isteyen kadınların sayısı 48’de kalmıştır. Ankette demografik bilgilerin yanı sıra (yaş, medeni durum, eğitim durumu, meslek, hane halkına ilişkin bilgiler vb.), Covid-19 pandemisi sürecinde neler yaşadıkları ve karşılaştıkları zorluklar, devlet desteğı alıp almadıklarına ilişkin açık ve kapalı uçlu olmak üzere 58 adet soru bulunmaktadır. Anketler pandemi önlemlerinin nispeten hafiflediğı 2021 yılı son ayları ile, 2022 yılı ilk ayları arasında yapılmıştır.

Araştırmanın ana öznesini oluşturan kadın çiftçilerle yüz yüze yapılan anket görüşmelerinden elde edilecek veriler çalışmanın birincil materyali olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte benzer çalışmalar, istatistiki veriler, raporlar ve benzeri kaynaklar çalışmanın ikincil verilerini oluşturmuştur.

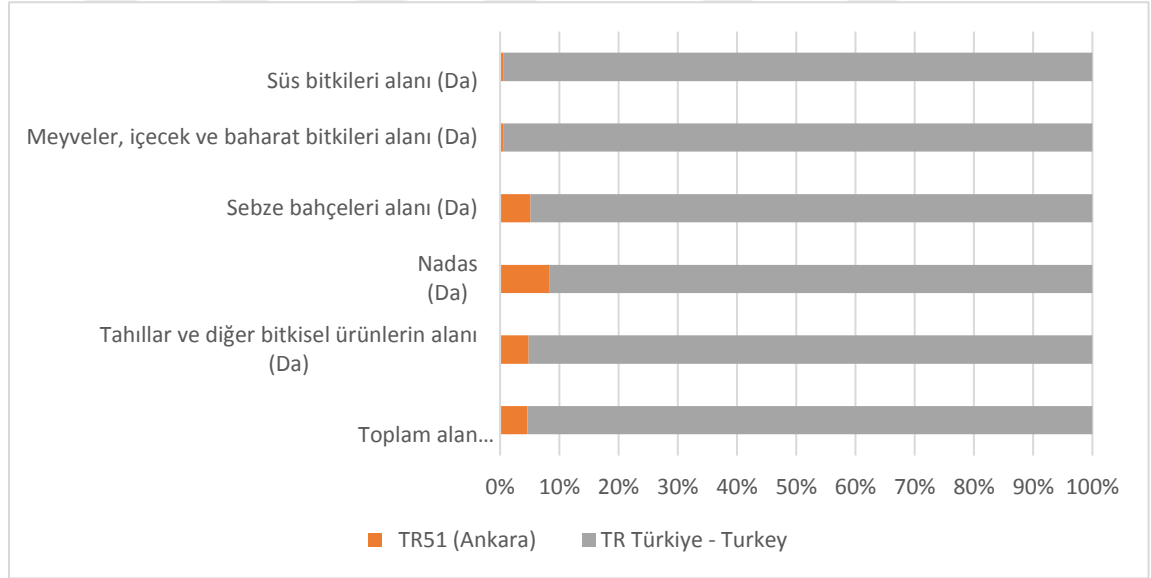
Sahadan anket yoluyla elde edilen veriler önce bilgisayar ortamına yüklenmiş ve sonrasında uygun istatistik programı kullanılarak verilerin yorumlanması amacıyla, frekans dağılımları hesaplanmış, çapraz tablolar oluşturulmuş, bu bağlamda ki- kare yöntemiyle ile analiz çalışmalarına gidilmiştir.

4. ARAŞTIRMA BÖLGESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Araştırma Ankara ilinde yürütülmüştür. Ankara ilinin yirmi beş ilçesi bulunmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumunun 2023 yılı verilerine göre toplam tarım alanı 11,6 milyon dekadır. Bu veriyle Şanlıurfa ve Konya'dan sonra ekilebilir arazi açısından üçüncü sırada yer almaktadır (Ankara Kalkınma Ajansı, 2023).

Çizelge 4.1 Türkiye ve Ankara'da ekilen arazilerin sınıflandırılması ve büyüklükleri (TÜİK, 2023)

Bölge	Toplam alan (Da)	Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin alanı (Da)	Nadas (Da)	Sebze bahçeleri alanı (Da)	Meyveler, içecek ve baharat bitkileri alanı (Da)	Süs bitkileri alanı (Da)
TR51 (Ankara)	11 621 187	8 486 030	2 530 851	384 658	219 287	361
TR Türkiye	239 461 621	167 195 657	28 143 070	7 122 641	36 942 557	57 696

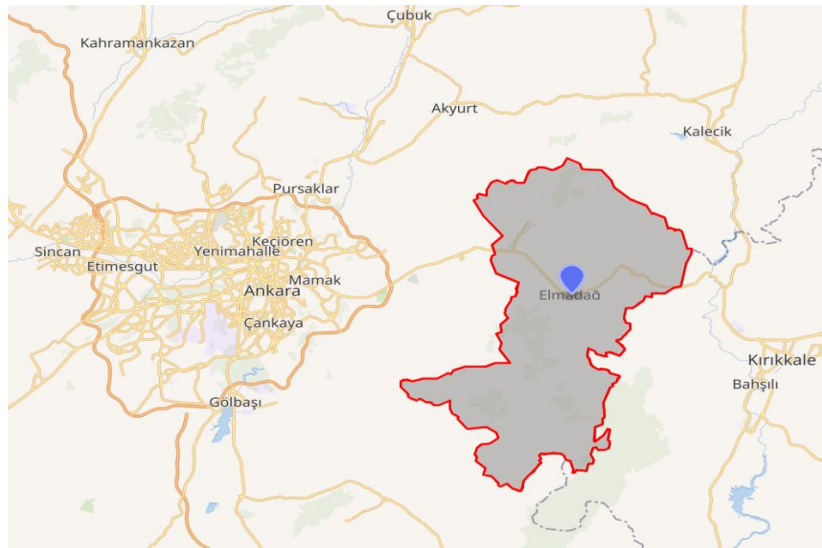
Şekil 4.1 Türkiye ve Ankara'da ekilen arazilerin sınıflandırılması ve büyüklükleri (TÜİK, 2023)

Araştırmanın asıl evreni ise, Ankara ilinin bir ilçesi olan Elmadag'dır. Elmadag hem merkeze yakın oluşu hem de tarımsal karakterinin güçlü kalması ile göze çarpmaktadır.

Araştırma bölgesi Ankara ilinin Elmadağ İlçesidir. Elmadağ, Ankara'nın 41 kilometre (km) doğusunda bulunmaktadır. Adını, eteklerine kurulduğu Elmadağ'ından almaktadır. Doğusunda Kırıkkale ili, batısında Mamak ilçesi, kuzeyinde Akyurt ilçesi, güneyinde ise Bala ilçesi bulunmaktadır. Kırsal alanlarının yoğun olmasıyla birlikte, Ankara merkezine yakın olmasıyla bilinmektedir.

Yapılan arkeolojik çalışmalar Elmadağ tarihinin çok eskilere dayandığını göstermiştir. Bu çalışmalara göre araştırmalara göre Milattan Önce (M.Ö.) 547'ye kadar Frigler ve Lidyalılar, M.Ö.84'e kadar Persler ve değişik kavimlerin varlıklarını sürdürdüğü yöre Roma İmparatorluğu izlerinin bulunduğu bilinmektedir (Wikipedia, 2023).

Elmadağ yerleşimine ait ilk belgeler yaklaşık 400 yıl önce düzenlenen Ankara Şer'iyeye Mahkemesi sicillerinde görülmektedir. 1785-1809 yılları arasında Ankara Sancağına bağlı 13 kazadan biri olan Kasaba-i Bala ve Çukurcak nahiyesine bağlı Yozgat Köyü (Asi Yozgat) görülmektedir. 1902 yılında ise Ankara Vilayeti Salhanesinde Ankara İlinin 5 sancak ve 21 kazadan oluştuğu belirtilmektedir. 1928 tarihinde Küçük Yozgat adı Bala kazasına bağlı bucak olmuş, 1936 tarihinde Bala kazasından ayrılıp nahiye merkezi olarak Çankaya ilçesine bağlanmıştır. 1941 yılında şehrin küçük Yozgat ismi Elmadağ olarak değiştirilmiştir. 1944 yılında Elmadağ Belediyesi kurulmuş, 01.04.1960 tarihinde de ilçe olmuştur (T.C. Elmadağ Kaymakamlığı, 2023)

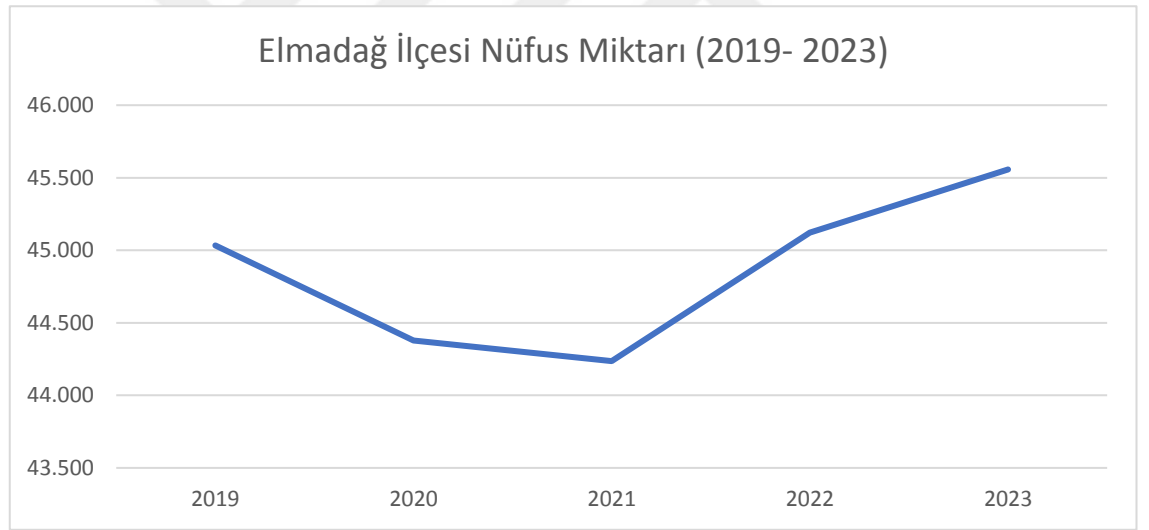
Şekil 4.2 Elmadağ ilçe haritası

- **Elmadağ İlçesinde Nüfus Verileri**

T.C. Elmadağ Kaymakamlığı resmi web sitesinden alınan bilgilere göre, Elmadağ ilçesinde son beş yıldaki nüfus değişimleri aşağıdaki gibidir (Çizelge 4.2).

Çizelge 4.2 Elmadağ ilçesinde son beş yıllık nüfus miktarı değişimi (T.C. Elmadağ Kaymakamlığı, 2023)

Yıllar	Nüfus Miktarı
2019	45.034
2020	44.379
2021	44.236
2022	45.122
2023	45.557

Şekil 4.3 Elmadağ ilçesinde son beş yıllık nüfus değişimi (T.C. Elmadağ Kaymakamlığı, 2023)

Yukarıdaki verilerden de görüldüğü üzere, Elmadağ ilçesinde nüfusun çok fazla dalgalanma göstermediği görülmektedir. Toplam nüfus son beş yıl içinde 44 bin ilâ 45 bin dolaylarında seyretmekle birlikte ortalama 44.866 olduğu tespit edilmiştir. Sadece 2021 yılı içerisinde nüfus ortalama değerinin en alt seviyesinde bulunmuştur.

Elmadağ'ın 2023 yılı için nüfus miktarı 45.557'dir. Bu nüfusun 22.815'i erkeklerden, 22.742'si ise kadınlardan oluşmaktadır. Oransal olarak Elmadağ nüfusunun %50,08'i erkeklerden, %49,92'si kadınlardan oluşmaktadır (T.C. Elmadağ Kaymakamlığı, 2023).

- **Elmadağ İlçesinin Tarımsal Yapısı**

Elmadağ'da arazilerin çoğu %15- 40 arasında eğime sahip olmakla birlikte taşlı sahalar yoğunlukla görülmektedir. Bununla birlikte dağlık alanlardaki araziler kireçli yapıdadırlar. Bölgedeki rakım değeri 945- 1150 metre arasında değişim göstermektedir. İlçe genelinde tarıma elverişli, verimli alüvyal sahalar bulunduğu gibi, taşlık, verimsiz ve bitki yetişmesine olanak sağlamayan alanlar da bulunmaktadır (T.C. Elmadağ Kaymakamlığı, 2023).

İlçede iklim sert karasal iklim özellikleri göstermektedir. Yaz mevsiminde sıcak ve kurak, kışın ise soğuk ve sert bir havaya sahiptir. Yıllık sıcaklık ortalaması 11,8 °C, yıllık ortalama yağış miktarı ise 450- 500 mm olarak tespit edilmiştir.

Elmadağ'da çoğunlukla tarla bitkileri üretimi yapılmaktadır. En çok üretilen tarla bitkileri, arpa başta olmak üzere buğday, yulaf, fiğ, mısır, nohut, triticale ve yoncadır¹. Aşağıda Elmadağ'da en çok tarımı yapılan tarla bitkilerinin 2020 ile 2023 yılları arasındaki değişimleri ekilen alan ve üretim miktarı (ton) olarak verilmiştir.

Çizelge 4.3 ve Şekil 4.4'te Elmadağ'da üretilen tarla bitkilerinin, ekilen alan büyüklüğü bakımından yıllara göre değişim değerleri verilmiştir. Verilere göre son dört yılda en çok ekilen ürünler Arpa, buğday, nohut ve triticale olmuştur. 2020 yılında 2.950 dekar alanda ekimi yapılan yağlık ayçiçeği bitkisi, yıllar içinde ekimi azalan ürünlerden biri olmuştur. Buna karşılık yulaf bitkisinin ekimi ise, 2020 yılından itibaren artmış ve 2023 yılına gelindiğinde 2020 yılına göre ekilen alan bakımında neredeyse 9,5 kat artmıştır².

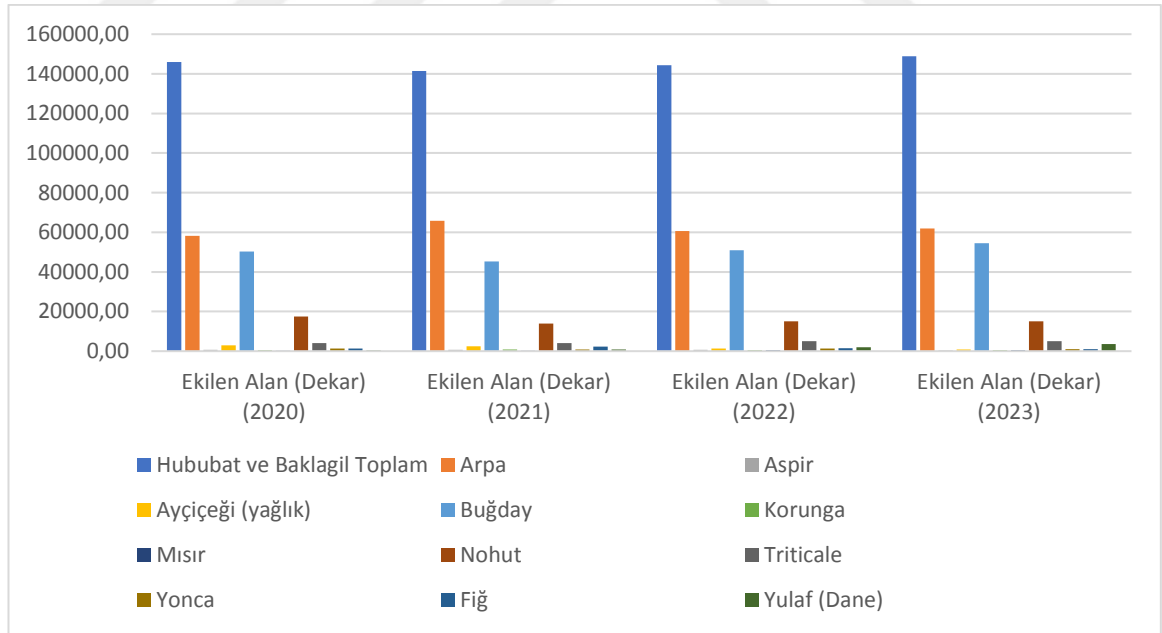
---

¹ Elmadağ ilçesine ilişkin tarımsal üretim verileri Elmadağ İlçe Tarım Müdürlüğü'nden telefon yoluyla edinilmiştir.

² Elmadağ ilçesine ilişkin tarımsal üretim verileri Elmadağ İlçe Tarım Müdürlüğü'nden telefon yoluyla edinilmiştir.

Çizelge 4.3 Elmadağ ilçesinde yetiştirilen ürün çeşidi-ekilen alan büyüklüğü ve yıllara göre değişimi (hububat ve baklagil)

Ürün	Ekilen Alan (Dekar) (2020)	Ekilen Alan (Dekar) (2021)	Ekilen Alan (Dekar) (2022)	Ekilen Alan (Dekar) (2023)
Hububat ve Baklagil Toplam	145.892,00	141.468,00	144.320,00	148.820,00
Arpa	58.235,00	65.741,00	60.600,00	61.950,00
Aspir	650,00	700,00	650,00	400,00
Ayçiçeği (yağlık)	2.950,00	2.525,00	1.400,00	900,00
Buğday	50.321,00	45.280,00	51.000,00	54.550,00
Korunga	450,00	800,00	600,00	600,00
Mısır	250,00	250,00	500,00	450,00
Nohut	17.500,00	14.000,00	15.000,00	15.000,00
Triticale	4.041,00	4.050,00	5.050,00	5.050,00
Yonca	1.325,00	800,00	1.400,00	1.000,00
Fiğ	1.250,00	2.250,00	1.500,00	1.000,00
Yulaf (Dane)	380,00	910,00	1.910,00	3.560,00

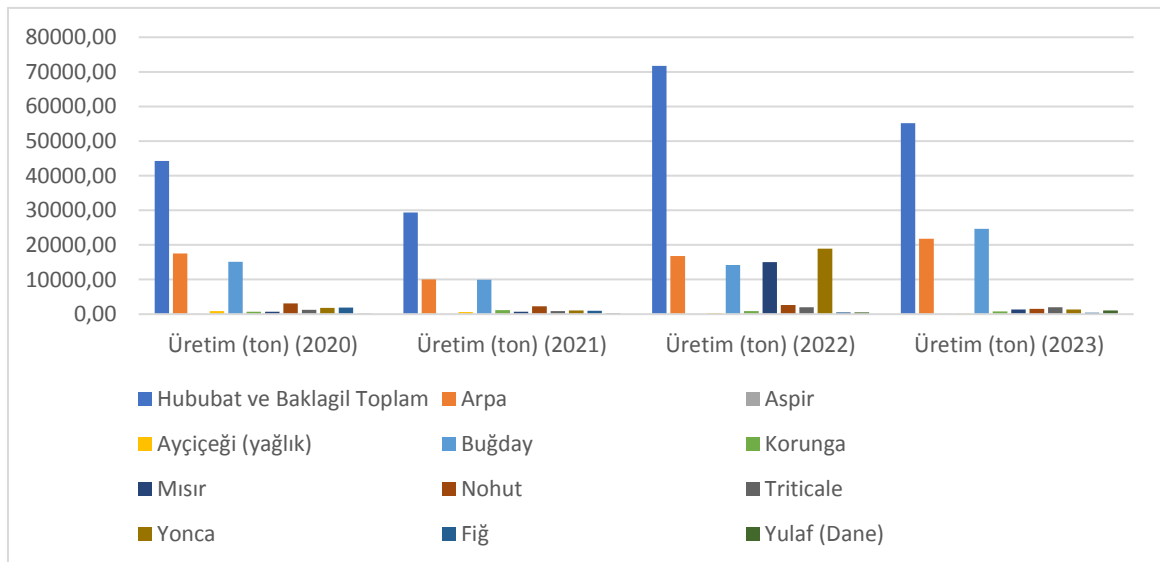

Şekil 4.4 Elmadağ ilçesinde yetiştirilen ürün çeşidi-ekilen alan büyüklüğü ve yıllara göre değişimi (hububat ve baklagil)

Çizelge 4.4 ve Şekil 4.5'e bakıldığında ise Elmadağ'da üretilen tarla bitkilerinin, üretim miktarı bakımından yıllara göre değişim değerleri verilmiştir. Verilere göre son dört yılda üretim miktarı (ton) olarak en yüksek ürünler, Buğday başta olmak üzere, arpa, triticales, nohut, mısır, yonca ve yulaf olmuştur.

Çizelge 4.4 Elmadağ ilçesinde yetiştirilen ürün çeşidi-üretim miktarı ve yıllara göre değişimi (hububat ve baklagil)

Ürün	Üretim (ton) (2020)	Üretim (ton) (2021)	Üretim (ton) (2022)	Üretim (ton) (2023)
Hububat ve Baklagil Toplam	44.236,60	29.344,00	71.771,50	55.136,00
Arpa	17.505,00	10.046,00	16.770,00	21.756,00
Aspir	81,30	84,00	78,00	36,00
Ayçiçeği (yağlık)	868,80	579,50	295,00	140,00
Buğday	15.130,00	9.996,00	14.175,00	24.648,00
Korunga	675,00	1.200,00	900,00	810,00
Mısır	750,00	750,00	15.000,00	1.350,00
Nohut	3.150,00	2.240,00	2.625,00	1.500,00
Triticale	1.218,40	902,50	2.023,00	2.025,00
Yonca	1.788,80	1.080,00	18.900,00	1.350,00
Fiğ	1.875,00	1.012,50	525,00	450,00
Yulaf (Dane)	114,00	256,00	480,50	1.071,00

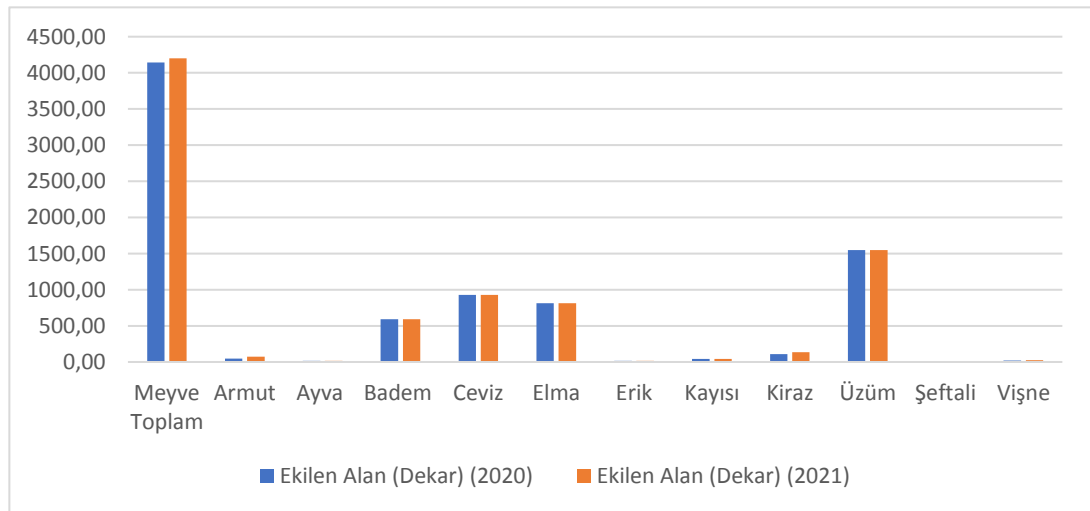
Şekil 4.5 Elmadağ ilçesinde yetiştirilen ürün çeşidi-üretim miktarı ve yıllara göre değişimi (hububat ve baklagil)

Aşağıdaki tablolarda ise Elmadağ'da en çok üretimi yapılan meyvelerin 2020- 2021 yılları arasındaki değişimleri ekilen alan ve üretim miktarı (ton) olarak verilmiştir.

Çizelge 4.5 ve Şekil 4.6'da Elmadağ'da üretilen meyvelerin, dikili alan büyüklüğü bakımından yıllara göre değişim değerleri verilmiştir. Verilere göre son dört yılda en geniş dikili alana sahip meyveler, üzüm, ceviz, elma ve badem olarak sıralanmaktadır. Bir yıllık süreçte ayrıca, armut, vişne ve kiraz üretiminin dikili alan bakımından artış gösterdiği görülmektedir.

Çizelge 4.5 Elmadağ ilçesinde yetiştirilen ürün çeşidi-dikili alan büyüklüğü ve yıllara göre değişimi (meyve)

Ürün	Dikili Alan (Dekar) (2020)	Dikili Alan (Dekar) (2021)
Meyve Toplam	4.142,00	4.200,00
Armut	48,00	75,00
Ayva	16,00	16,00
Badem	590,00	590,00
Ceviz	930,00	930,00
Elma	812,00	812,00
Erik	15,00	15,00
Kayısı	43,00	43,00
Kiraz	109,00	136,00
Üzüm	1.550,00	1.550,00
Şeftali	10,00	10,00
Vişne	19,00	23,00

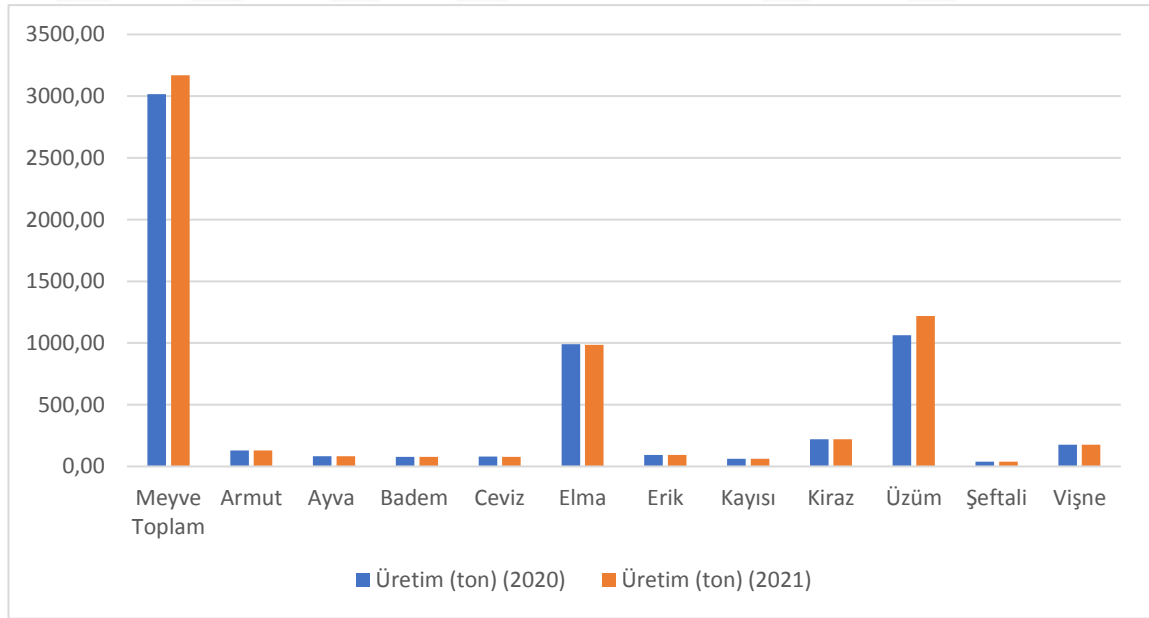

Şekil 4.6 Elmadağ ilçesinde yetiştirilen ürün çeşidi-dikili alan büyüklüğü ve yıllara göre değişimi (meyve)

Çizelge 4.6 ve Şekil 4.7’de Elmadag’da üretilen meyvelerin, üretim miktarı bakımından yıllara göre değişim değerleri verilmiştir. Verilere göre son dört yılda en çok üretilen meyveler, üzüm, elma, kiraz ve vişne olarak sıralanmaktadır.

Çizelge 4.6 Elmadag ilçesinde yetiştirilen ürün çeşidi-üretim miktarı ve yıllara göre değişimi (meyve)

Ürün	Üretim (ton) (2020)	Üretim (ton) (2021)
Meyve Toplam	3.015,70	3.169,10
Armut	128,80	129,10
Ayva	83,80	83,80
Badem	78,00	78,00
Ceviz	79,20	78,50
Elma	990,10	986,50
Erik	93,80	94,10
Kayısı	63,00	63,00
Kiraz	220,50	221,20
Üzüm	1.063,90	1.220,00
Şeftali	37,50	38,10
Vişne	176,80	176,80

Şekil 4.7 Elmadag ilçesinde yetiştirilen ürün çeşidi-üretim miktarı ve yıllara göre değişimi (meyve)

Elmadağ'da üretimi yapılan üzüm türleri Alfonse, İtalia, Kardinal, Yalova İncisi, Atasarısı, Kalecik Karası, Hasan Dede, Beyaz ve Siyah Sungur olarak sıralanmaktadır. Bu türler sofralık olarak üretilmekle birlikte gıda maddesi olarak işlenmek üzere endüstri birimlerine de satılmaktadır (T.C. Elmadağ Kaymakamlığı, 2023).

Hayvancılık bakımından ilçeye bakıldığında ise, Elmadağ'ın bazı köylerinde Or-Köy projesinin uygulandığı bilinmektedir. Bu proje kapsamında köylüler kültür ırkları yetiştirmesi doğrultusunda teşvik edilmiştir. Başta Karacahasan köyü olmak üzere, Deliller, Kuşçuali ve Taburlar köylerinde Simental ve Holstein ırkı başlıca tercih edilmekte ve yetiştirilmektedir (T.C. Elmadağ Kaymakamlığı, 2023). Bunun yanısıra Hasanoğlan ve çevresinde küçükbaş hayvan yetiştiriciliği de yapılmaktadır. Küçükbaş besiciliği çoğunlukla küçük aile işletmeleri tarafından gerçekleştirilmektedir.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma alanı yukarıdaki bölümlerde de ifade edildiği gibi, Ankara ili Elmadağ ilçesine bağlı sekiz köyü kapsamaktadır. Bununla birlikte bu köylerde ÇKS kaydı olan kadın çiftçiler seçilmiş ve 118 kadın çiftçiden 48 adediyle görüşmeler yapılabilmektedir. Kadınlarla yapılan görüşmeler anket formu kullanılarak çoğunlukla yüz yüze görüşmeler başta olmak üzere, kimi kadınlarla telefon yoluyla görüşme sağlanmıştır. Pandemi dönemine denk gelen araştırmada çoğu kadın sağlık endişeleri sebebiyle görüşmeyi reddetmiştir.

5.1. Kadın Çiftçilerin Demografik Nitelikleri

Bu bölümde araştırmaya katılım sağlayan kadın çiftçilerin yaş, medeni durum, eğitim ve benzeri demografik niteliklerini ölçen soruların yorumları yapılmıştır. Demografi tanım olarak, Demografi nüfus bilimi anlamına gelmektedir. Dünya'da veya bir ülkede bulunan nüfusun yapısını, durumunu, dinamik özelliklerini inceleyen bilim dalıdır (Vikipedi, 2024). Demografik yapının incelenmesi, araştırmanın temelini oluşturan hedef grubun özelliklerini anlamak ve bu özelliklerin araştırma konusu üzerindeki etkilerini değerlendirmek için gerekli bulunmuştur.

Aşağıdaki çizelgede katılımcıların demografik niteliklerine dair veriler sunulmuştur (Çizelge 5.1).

Çizelge 5.1 Kadınların demografik niteliklerine göre dağılımı

Yaş		
	Sayı	%
25- 38	5	10,42
42- 58	22	45,83
63- 77	21	43,75
Toplam	48	100,00
Medeni durum		
	Sayı	%
Evli	40	83,30
Bekar	5	10,40
Dul	3	6,30
Toplam	48	100,00
Eğitim		
	Sayı	%
İkokul	28	58,3
Ortaokul	11	22,9
Lise	8	16,7
Üniversite	1	2,1
Toplam	48	100,00
Tarımdan Sonra İkinci Meslek		
	Sayı	%
Ev kadını	45	94,00
Emekli	3	6,00
Toplam	48	100,00
Hane Halkı		
	Sayı	%
Tek kişi yaşayan	3	6,00
2 Kişilik aile	5	10,40
3 kişilik aile	7	14,60
4 kişi ve üzeri aile	33	69,00
Toplam	48	100,00
Sigorta durumu		
	Sayı	%
Sigortası yok	31	65,00
Tarım Bağ-kur	11	23,00
Tarım SGK	5	10,40
Emekli Sandığı	1	1,60
Toplam	48	100,00

Ankete dâhil olan kadın çiftçilerin %45,8'i 42- 58 yaş aralığında, bu düzeye yakın olan %43,75'i ise 63-77 yaş aralığındadır. Geri kalan %10,42'lik kesim nispeten daha genç olan 25-38 yaş aralığına girmiştir. Ayrıca %83,3'lük bir kadın oranının evli olduğu, %10,4'lük kesimin bekâr geri kalan %6,3'lük kısmın ise dul olduğu bilgisine varılmıştır.

Eğitim durumlarına bakıldığında ise; %58,3'lük oranla en büyük çoğunluğu ilkökul mezunlarının oluşturduğu belirlenmekle birlikte okuryazar olmayan bireye rastlanmamıştır. Ayrıca, görüşülenlerin %22,9'u ortaokul mezunu, %16,7'si lise mezunu %2,10'u ise üniversite mezunudur. Bu verilerden tarımsal üretim faaliyetleride bulunan kadın çiftçilerin eğitim düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda benzer bir çalışma incelendiğinde, tarım sektöründe yer alan kadınların eğitim düzeylerinin düşük olması, vasıfsız işgücü olarak nitelendirilmelerine sebep olmakta ve kayıtdışı kalmalarına neden olmaktadır (Gülçubuk, 2016).

Meslek gruplarına bakıldığında ise; çiftçiliğin gelir getirici faaliyetlerden ilki olduğu, ikincil mesleklerin ise en kadınlığı ve emeklilik olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ev kadınlarının oranı %94, emeklilerin oranı ise %6'dır.

Görüşülen kadın çiftçilerin hane halkı sayıları bakımından araştırılması somnucu 4 kişi ve üzeri nüfusun %69 olduğu, 3 kişilik ailelerin %14,6 olduğu, 2 kişilik aile sayısının %10,4 olduğu ve tek kişi yaşayanların oranının ise %6 olduğu bulunmuştur.

Araştırma sonuçları, kadın çiftçilerin sosyal güvence durumuna ilişkin çarpıcı verileri ortaya koymuştur. Görüşülen kadın çiftçilerin %65'inin herhangi bir sosyal güvencesinin bulunmadığı belirlenmiştir. Katılımcıların %23'ü eşleri üzerinden Tarım Bağ-Kur, %10,42'si ise Tarım SSK kapsamına dâhilken, yalnızca %1,60'ının Emekli Sandığına bağlı olduğu tespit edilmiştir. Sosyal güvence eksikliği, tarım sektöründe çalışan kadınlar arasında geleceğe dair umutsuzluk algısının oluşmasına neden olmaktadır. Yoğun fiziksel çaba gerektiren tarımsal faaliyetlerin ardından emeğin karşılığının alınamaması, bu olumsuz algıyı daha da güçlendirmektedir. Kaya ve Atsan (2012) tarafından Erzincan ve Bayburt illerinde kırsalda yaşayan kadınların gelecek beklentileri ve sosyo- ekonomik durumlarına yönelik yapılan çalışmada da, kadınların

günde 12 saati aşkın çalıştığı, katılımcı kadınların %10'unun herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmadığı belirtilmiştir.

5.2 Kadın Çiftçilerin Pandemi Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Bulgular

Pandemi süreci, tarım sektöründe çalışan kadın çiftçilerin yaşadığı mevcut zorlukları derinleştirmiş ve yeni sorunlar ortaya çıkarmıştır. Özellikle kırsal kesimde ekonomik ve sosyal yapının temel taşı olan kadın çiftçiler, üretim süreçlerinde çeşitli engellerle karşılaştıklarını belirtmiştir. Tarımsal girdilere erişimde yaşanan güçlükler, pazar yerlerinin kapatılması ve tedarik zincirindeki aksaklıklar, kadın çiftçilerin üretim kapasitelerini olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun yanı sıra, pandemi koşulları nedeniyle artan ev içi sorumluluklar, kadınların çiftçilik faaliyetlerini sürdürmesini daha da zorlaştırmıştır.

Kadın çiftçiler, aynı zamanda, kayıt dışı istihdam ve finansal kaynaklara erişimdeki sınırlamalar nedeniyle destek mekanizmalarından yeterince yararlanamamıştır. Bu durum, kadınların hem ekonomik hem de toplumsal olarak daha savunmasız bir konuma gelmesine neden olmuştur.

Aşağıdaki bölümlerde araştırmaya katılan kadın çiftçilerin karşılaştıkları sorunlarla ilgili bulgular verilmektedir.

5.2.1 Covid-19 pandemisi sürecinde ev içi hayat ve tarımsal faaliyetlere ilişkin bulgular

Bu bölümde araştırmaya katılan kadınların Covid-19 Pandemisi sürecinde karşılaştıkları sorunlar, Ev içi emek algısının değişimi, aile bakımı ve günlük rutinlerinde yaşanan değişiklikler araştırılmıştır.

Çizelge 5.2 Covid-19 sürecinde ailenin ve ev hayatındaki sorumluluklardaki sorunlar

Anket Cevapları	Sayı	%
Herhangi bir sorunla karşılaşmadım	20	42,0
Ulaşım sorunu yaşadım	2	4,2
Ekonomik sorun yaşadım	9	18,8
İhtiyaçlarımız arttığı için zorlandım	3	6,3
Sağlık Sorunu yaşadım	10	20,8
Gıda temininde sorun yaşadım	3	6,3
Yaşlılıktan dolayı sorun yaşadım	1	1,7
Toplam	48	100,0

Çizelge 5.2’de verildiği üzere “Covid-19 sürecinde ailenin ve çocukların bakımı, beslenmesi gibi süreçlerde ve ev hayatındaki sorumluluklarınızda ne tür sorunlarla karşılaştınız” sorusuna en yüksek %42’lik oranla cevap veren kadın çiftçiler “hiçbir sorun yaşamadım” cevabını vermişlerdir. Bunu takip eden en yüksek oran %20,8’lik kesim ise sağlık sorunu yaşadığını, ardından takip eden %18,8’lik kesim ise ekonomik sorunlar yaşadığını dile getirmiştir. Bu cevapları sırasıya 56,3 ile “İhtiyaçlarımız arttığı için zorlandım” ve “Gıda temininde sorunlar yaşadım” cevapları ve %4,2 ile ulaşım sorunu yaşadığını belirtenler takip etmiştir. En küçük oran ise %1,7 ile yaşlılıktan dolayı sorun yaşadıklarını belirten kesimdir. İlkaracan & Memiş, (2020) tarafından yapılan bir çalışmada, pandemi öncesinde Türkiye’de kadınlar, ev işleri ve hane halkının bakımına ortalama dört saat ayırırken, pandemiyle birlikte orantısız şekilde artan bir işyüküyle karşı karşıya kalmıştır.

Çizelge 5.3 Covid-19 sürecinde tarımsal faaliyetlerdeki sorunlar

Anket Cevapları	Sayı	%
Hiçbir sorunla karşılaşmadım.	10	20,8
Dışarı çıkma yasağı nedeniyle arazime gidemedim	5	10,4
Her yer kapalıydı, girdi temin etmekte zorlandım	3	6,3
Nakliye sorunu yaşadım	2	4,2
Pandemi nedeniyle girdiler aşırı pahalandı	17	35,4
Ürün satmakta zorlandım	8	16,7
Ulaşım sorunu yaşadım	3	6,3
Toplam	48	100,0

Covid-19 sürecinde tarımsal faaliyetlerin yerine getirilmesinde ne gibi sorunlar yaşadınız sorusuna verilen cevaplar ise Çizelge 5.3.'de verildiği gibi en yüksek oran olan %35,4 ile tarımsal girdilerin aşırı pahalalanması ile ilgili sorunları dile getiren kesim olmuştur. Bunu takip eden %20,48'lik kesim hiçbir sorun yaşamadığını, %16,7'lik kesim ise ürün satmakta zorlandığını ifade etmiştir. Bu oranları takip eden cevaplar daha çok pandemi döneminde zorunlu hale getirilen kapanmalardan ötürü ulaşım nakliye ve dükkânların belli saatlerde açık olmasıyla ilişkili sorunlar olmuştur.

Pandemi döneminde okulların kapatılmasıyla ilgili sorun yaşayanların oranı ise, %18,8'de kalmıştır. Bu kişiler daha çok çocukların evde kalmaktan sıkıldıklarını, soruya hayır cevabı verenlerin ise köyde yaşamalarından ötürü çocukların bir sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Kırsalda kentlere göre nispeten daha serbest lokal alanların bulunması sebebiyle okulların kapanmasının büyük sıkıntı yaratmadığı katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Bununla birlikte okulların pandemi sebebiyle kapatılması uzamınlar tarafından çocukların nörolojik gelişimini engelleyeceği için eleştirilmiştir (T24, 2021).

Pandemi döneminde Covid-19 virüsüne yakalandıklarını söyleyen kadınların oranı ise bir hayli yüksektir. Hastalık kapıldığını söyleyen kadınların sayısı 31, oranı ise %64,58 olarak bulunmuştur. Bu cevabı verenlerin kendi içlerinde tüm aile hasta olanların oranı %41,9, sadece kendisi hasta olanların oranı %48,4, Sadece kendisi ve eşi hasta olanların oranı ise %9,7 dir.

Çizelge 5.4 Kadının aile içindeki görev algısı

Anket Cevapları	Sayı	%
Ev işlerini yapmak	-	-
Aile bütçesine katkıda bulunmak	-	-
Çocuklarına ve kocasına bakmak	4	8,3
Hepsi	37	77,1
Diğer (Ev dışı işleri yapmak; Alışveriş- Pazar- bahçe işleri vb.)	7	14,6
Toplam	48	100,0

Kadınların aile içindeki en önemli görevi sorulduğunda alınan cevap, Çizelge 5.4'te verildiği üzere, ev işleri- çocuk- eş bakımı, aile bütçesine katkıda bulunmak gibi seçenekleri içinde bulunduran “Hepsi” seçeneğinin seçilmesi olmuştur. Bu soruya “hepsi” yanıtı verenlerin oranı %77,1 olarak belirlenmiştir. Ayrıca “ev dışı işleri yapmak” seçeneğini seçenler ise %14,6’lık kesimi oluşturmaktadır.

Tarım dışı gelir getirici bir iş yapılmadığı bilgisi sorulduğunda ise ankete katılan 48 kadından 45’inin, (%93,8) tarım dışında bir faaliyeti bulunmamaktadır. Bununla birlikte emekli maaşına sahip olmak, görüşülen çiftçilere göre tarım dışı bir gelire sahip olmak anlamına geldiğinden bu cevabı vermişlerdir.

Çizelge 5.5 Kadınların sorumluluğundaki birincil tarımsal faaliyetler

Tarımsal faaliyet türü	Yapılan işler	Sayı	%
Bitkisel Üretim	Toprağı sürme	7	14,58
	Çapalama	7	14,58
	Sulama	6	12,50
	İlaçlama	2	4,17
	Tarımsal atıkları yakma	3	6,25
	Budama	4	8,33
	Tohum ekme	4	8,33
	Yabani ot temizliği	4	8,33
	Ürünleri pazara götürme	4	8,33
	Gübreleme	3	6,25
	Aşı Yapma	1	2,08
	Hiçbiri	3	6,25
	Toplam	48	100,0
Tarımsal faaliyet türü	Yapılan işler	Sayı	%
Hayvansal Üretim	Ahır-ağıl Temizliği	18	37,50
	Süt sağımı	11	22,92
	Hayvan beslemesi	9	18,75
	Otlatma	7	14,58
	Hiçbiri	3	6,25
	Toplam	48	100,0

Not: Katılımcılar bu çizelgedeki sorulara birden fazla yanıt vermiştir.

Çizelge 5.5'e bakıldığında ise kadın çiftçilerin sorumluluğunda olan veya hâlihazırda yapmakta oldukları birincil tarımsal faaliyetler araştırılmıştır. Katılımcı kadınlar bu kategorideki sorulara birden fazla faaliyet cevabı vermiştir. Fakat bulgu olarak değerlendirmek için, en fazla yaptıkları faaliyetler göz önünde bulundurulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre bitkisel üretim kategorisinden en yoğun yapılan işler toprağı sürme (%14,58), çapalama (%14,58) ve sulama (12,50) olarak göze çarpmaktadır. Bu faaliyetleri sırasıyla budama, tohum ekme, yabancı ot temizliğı ve ürünleri pazara götürme faaliyetleri izlemektedir. Bitkisel üretimde hiçbir faaliyet yapmayanların oranı ise %6,25 olarak bulunmuştur.

Hayvansal Üretim kategorisine bakıldığında ise; %37,5'lik oranla en çok yapılan faaliyet ahır- ağıl temizliğı, ardından %22,9'luk oranla Süt sağımı faaliyetinin yapıldığı görülmektedir. Bu faaliyetleri sırasıylahayvan beslemesi ve otlatma faaliyetleri izlemektedir. Hayvansal üretimde hiçbir faaliyet yapmayanların oranı ise %6,25 olarak bulunmuştur.

Covid- 19 sürecinde yapılan tarımsal faaliyetlerde bir değışiklik yapıp yapılmadığı sorulduğunda ankete katılan 38 kadından alınan cevap, “Hayır” cevabı olmuştur (%79,2). “Evet” cevabı verenlerin ise yarısı girdilerin pahalalanmasından yarısı ise yasaklamalarda ulaşım sorunu yaşadığını vurgulamıştır.

Ürünleri pazara sunma, nakliye, ulaşım ve tüketiciye ulaşmak sorunları beraber değerlendirilmiştir. Katılımcıların %72,9'u ürünleri pazara sunamadığını, %14,6'sı nakliye sorunu yaşadığını, %62,5'i Ulaşım sorunu yaşadığını ve %70,8'i tüketiciye ulaşmakta zorluk çektiğini belirtmiştir. Yukarıda belirtilen kategoriler konusunda sorun yaşadıklarını belirtenlerin, yasaklardan dolayı yaşanan kapanmalar ve bundan dolayı ortaya çıkan ulaşım kanallarında sorun yaşadıkları sonucuna ulaşmıştır. Covid-19 Pandemisi sürecinde uygulanan kapanmalar nakliye ve ulaşım ile birlikte tedarik zincirlerinin etkilenmesine sebep olmuştur. Karakaya (2020) tarafından yapılan bir çalışmada bir sektördeki duraksama diğ er sektörleri de kolayca etkileyebilmektedir. Buna bağılı olarak Covid-19 sürecinde arz ve talep sorununun ortaya çıkması büyük bir kriz yaşanma ihtimalini tetiklemiştir.

Çizelge 5.6.Elmadağ İlçesi özgün koşullarına göre kadın çiftçiliğin zorlukları

Anket Cevapları	Sayı	%
Herhangi bir zorluğu yok	1	2,1
Finansman yetersizliği	3	6,3
Pazarlama olanaklarının yetersizliği	5	10,4
Tarımsal girdi maliyetlerinin artışı	9	18,8
Ürün karının düşmesi	10	20,8
Yetersiz devlet desteği	4	8,3
Kadınların ev içi bakım ve düzenleme işlerinde yardım bulamaması	7	14,6
Sosyal güvenceden yoksun kalınması	5	10,4
Kooperatifleşme gibi örgütlenme modellerinin Gerçekleştirilememesi	4	8,3
Toplam	48	100,0

Çizelge 5.6’de kadın çiftçiliğin zorlukları sorulmuştur. Bu soruya en yüksek oranda (%20,8) “ürün kârının düşmesi” cevabı verilmiştir. Ardından verilen “Tarımsal girdi maliyetlerinin artışı”, “sosyal güvenceden yoksun kalınması” gibi cevaplar, sorunların ekonomik niteliğine yönelik bir gösterge oluşturmaktadır. Öte yandan “Kadınların ev içi bakım ve düzenleme işlerinde yardım bulamaması” cevabı ekonomik niteliği aşan, kadınların kendilerine özgü bir sorunun varlığına işaret etmektedir. Buna bağlı olarak tarımın statü ve maddi getiri anlamında kadın çiftçileri tatmin edip etmediği sorulmuş, soruya “Hayır” cevabı verenlerin oranı, Elmadağ gibi tarımsal kimliği ile öne çıkan bir yerleşimde %77,1’e ulaşmıştır. Yaş bakımından orta- üst yaş grubu çoğunluğun olduğu, geleneksel olarak çiftçilik yapagelmiş kadınların, bu cevabı ezici çoğunlukla vermiş olmaları düşündürücüdür. En güncel problemi, tarımsal girdi fiyatlarındaki artış olarak belirtmişlerdir (%54,1).

Çizelge 5.7 Tarımsal faaliyetlerde cinsiyet ayrımcılığına maruziyet algısı

Anket Cevapları	Sayı	%
Evet	12	25,0
Hayır	36	75,0
Toplam	48	100,0
Cevabınız “EVET” ise nedenlerini açıkla r mısınız?		
	Sayı	%
Kadınların çiftçilik yapması istenmiyor	5	41,7
Satış pazarlama zor	7	58,3
Toplam	12	100,0

Ancak kadınların çiftçilik faaliyetlerinde cinsiyet ayrımcılığına uğrama durumları araştırıldığında bu soruya verilen cevap şaşırtıcı biçimde “Hayır” (%75) çoğunluğuyla şekillenmiştir (Çizelge 5.7). “Evet” (%25) cevabı verenler ise daha çok kadınların çiftçilik yapmasının istenmediğinin ve satış- pazarlama işlerinin kadınlara zor geldiğinin altını çizmişlerdir. Bunun paralelinde kadın çiftçiliğın zor bir meslek olup olmadığı konusu araştırıldığında, kadın çiftçiler buna %54,2’lik çoğunlukla “Evet” cevabı vermiştir. Bunun en büyük nedeni olarak ise, ev işleriyle aynı anda yürütmek zorunda olması durumundan bahsedilmiştir (%53,8). Bunu sırasıyla “herşeyin kadınlardan bekleniyor olması” (%30,8) ve “Güvencesi olmayan bir iş” (%15,4) olarak tanımlanması takip etmektedir.

Erkeklerle yaptıkları çiftçilik faaliyetlerini kıyaslamamız istendiğinde ise, onlara göre daha büyük zorluklar yaşamadıklarını belirtenlerin oranı %72,9 olmuştur. Bu soruya kadınların daha çok zorluk çektiğini söyleyenle ise (%27,1) en büyük oranla bedenen ağır bir iş olduğunu belirtmişler, ardından, erkeklerin her ortamda daha rahat bulunabildiklerini ifade etmişlerdir. Öte yandan yaptıkları iş erkeklerden daha fazla olmasına rağmen emeklerinin karşılığını alamadıklarını belirtmişlerdir. Bu anlamda kadınların büyük bir yoksullukla karşı karşıya kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kadın yoksulluğu çok boyutlu bir sorundur. Kadınlar yoksulluğu farklı biçimlerde, farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda yaşamaktadırlar. Kırsal kadınının yoksulluk ve yoksunluk durumu ise daha derindir. Genel olarak toplumda kadın ile erkek arasında var

olan yapısal eşitsizlikler kadınların yoksulluğu deneyimleme biçimlerini ve göreceli yoksulluğu farklılaştırmaktadır (Peker ve Saltık, 2020).

Pandemi döneminde kadınların çiftçiliği bırakma yönünde baskı görüp görmedikleri araştırılmıştır. Görüşülen 48 kadın çiftçiden yalnızca biri çiftçiliği bırakması yönünde telkinler aldığı, bunun bir baskı haline dönüşmediğini ve sonuç olarak çiftçiliği bırakmadığını belirtmiştir.

Çizelge 5.8 Teknolojik cihazları kullanma durumlarına göre kadın çiftçilerin durumu

Kullanılan Teknolojik Cihazların Niteliği	Sayı	%
Kullanmıyorum	7	14,6
Masaüstü Bilgisayar	5	10,4
Dizüstü bilgisayar (Laptop)	5	10,4
Tablet Bilgisayar	6	12,5
Akıllı telefon	25	52,1
Toplam	48	100
Teknoloji cihazlarının Kullanılma Amaçları	Sayı	%
Oyun oynamak	11	22,9
Çocukların dersleri	6	12,5
İşletme kayıtları ve muhasebe	-	-
İnternette gündemi takip etmek	5	10,4
Sohbet ve mesaj	19	39,6
Kullanmıyorum	7	14,6
Toplam	48	100
İnternet bağlantısı var	Sayı	%
Evet	41	85,4
Hayır	7	14,6
Toplam	48	100
İnternette tarım ya da gıda ile ilgili bilgi alıyor musunuz?	Sayı	%
Evet	6	15
Hayır	42	40
Toplam	48	55

Çizelge 5.8 ‘de ise; dijital alanla kurulan ilişki, kullanılan teknolojik cihazlar ve internet bağlantısına ilişkin olmuştur. Tabloda verilen bilgilere göre kadın çiftçilerin en çok kullandığı teknolojik cihaz akıllı telefonlar olmuştur (% 52,1). Teknolojik cihazların kullanım amaçlarına bakıldığında ise en çok oyun oynamak (%22,9) ve sohbet (%39,6) amacıyla kullanıldığı saptanmıştır. Ardından gelen cevap ise “Çocuklarının derslerine yardım için kullanıyorum” (%12,5) olmuştur.

İnternet bağlantısı %85,4’lük çoğunlukta bulunmaktadır. İnternet bağlantısı bulunmayan bireylerin ise evlerinde teknolojik bir cihaz olmamakla birlikte analog telefon kullandıklarını belirtmişlerdir.

İnternette tarım ya da gıda ile bilgi aldıklarını belirtenlerin oranı %15 gibi düşük bir oranda kalmıştır.

Çizelge 5.9 Tarımsal faaliyetlerle ilgili bilgilerin alındıkları mecralar

Anket Cevapları	Sayı	%
Hiç kimseden	10	20,8
Tarım il/ilçe müdürlüğünden	15	31,3
Tarım danışmanlarından/ Uzmanlarından	-	-
Komşulardan	1	2,1
Ziraat odası/üretici birliği	5	10,4
Eşimden	17	35,4
Toplam	48	100,0

Çizelge 5.8’de verilen bilgilere ek olarak Çizelge 5.9’da, tarımsal faaliyetlerle ilgili kadınlar en çok bilgiyi eşlerinden aldıklarını ifade etmişlerdir (%35,4). Bunu takip eden cevapta Tarım il/ ilçe müdürlükleri gelmektedir. Buradan aldıkları bilgiyi de aslında eşleriyle birlikte kuruma giderek ya da eşleri aracılığıyla aldıklarını ifade etmişlerdir. Kimi zaman telefonla da aradıklarını söylemişlerdir. %20,4’lük bir kesim ise tarımsal bilgiler kimseden almadıklarını zaten kendi bilgileri olduğunu söylemiştir. Tarım danışmanı ya da uzmanıyla çalışan bir kadın çiftçiye rastlanmamıştır. Ziraat Odası’ndan bilgi aldığını söyleyenlerin oranı ise %10,4’tür. Bununla birlikte, tarımsal bilginin

halen en yoğun şekilde televizyon yayınlarından edinildiğini ifade etmektedir. Televizyon kanalı ile bilgi aldığını söyleyen kadın çiftçilerin oranı %87,5 düzeyine ulaşmıştır.

5.2.2 Covid-19 pandemisi sürecinde kadınların sağlık bakanlığı ve medyaya ilişkin tutumları

Bu bölümde araştırmaya katılan kadın çiftçiler, pandemiye ilişkin alınan önlemler, Sağlık Bakanlığı'nın süreci yönetme kapasitesi ve medyada pandemiyle ilgili takip ettikleri haberlere ilişkin bilgiler vermiştir. Kadın çiftçiler genel olarak hem bireysel sağlıklarını korumak hem de ailelerinin sağlık ihtiyaçlarını yönetmek için düzenli bilgiye erişimin önemini vurgulamışlardır. Sağlık Bakanlığı'nın ve medyanın Covid-19'a yönelik açıklamaları, kadınlar üzerinde farklı etkiler yaratmış; bilgiye ulaşma konusundaki güvensizlik ve bilgi kirliliği, kadınların bu kaynaklara olan güvenini sınırlamıştır. Özellikle kırsal bölgelerde ve düşük gelirli kadınlar arasında, doğru bilgiye erişim daha da zor hale gelmiş ve bu grup, yanlış veya yanıltıcı bilgilerle karşılaşma riskini artırmıştır. Bu durum, kadınların pandeminin sağlık ve sosyal etkileriyle başa çıkma kapasitelerini zorlamıştır.

Pandemi döneminde Sağlık Bakanlığı'nın süreci yönetebilme yeteneği ve medyada yer alan haberlere ilişkin algı araştırıldığında, görüşülen kadın çiftçilerin %43,8'i Sağlık Bakanlığının süreci yönetebildiğini düşünmektedir. %37,5'lik kesim "kısmen yönetebildi" %18,8'lik kesim ise yönetemediği kanısındadır (Çizelge 5.10).

Aşağıdaki çizelgede (Çizelge 5.10) kadınların medya ve sağlık bakanlığına ilişkin güven algılarıyla ilgili sonuçlar verilmektedir.

Çizelge 5.10 Pandemi döneminde medya ve Sağlık Bakanlığına güven algısı

Pandemi Döneminde Sağlık Bakanlığı Süreci Yönetebildi	Sayı	%
Evet	21	43,8
Hayır	9	18,8
Kısmen	18	37,5
Toplam	48	100
Covid-19 pandemisi ile ilgili medyada yer alan haberleri nasıl buluyorsunuz?	Sayı	%
Çok inandırıcı buluyorum.		
Katılmıyorum	22	45,8
Katılıyorum	18	37,5
Görüş yok	8	16,7
Toplam	48	100
Kamu yetkililerinin Covid-19 ile ilgili açıklamalarına inanıyorum.	Sayı	%
Katılmıyorum	17	35,4
Görüş yok	9	18,8
Katılıyorum	22	45,8
Toplam	48	100
Televizyonda bilim insanlarının yaptığı açıklamalara inanıyorum.	Sayı	%
Katılmıyorum	12	25
Görüş yok	5	10,4
Katılıyorum	22	45,8
Tamamen katılıyorum	9	18,8
Toplam	48	100
Televizyonda yer alan haberlere inanmıyorum	Sayı	%
Hiç katılmıyorum	8	16,7
Katılmıyorum	25	52,1
Görüş yok	5	10,4
Katılıyorum	6	12,5
Tamamen katılıyorum	4	8,3
Toplam	48	100

Medyada yer alan haberler ve güvenilirlik sorularına bakıldığında ise kadın çiftçilerin %45,8'inin haberleri inandırıcı bulmadığı, buna karşılık kamu yetkililerinin pandemi ile ilgili açıklamalarına inandığı (%45,8), TV'de bilim insanlarının yaptıkları açıklamalara inananların oranının ise toplamda %64,6'ya ulaştığı görülmektedir. TV'de yer alan haberlere inananların oranı ise toplamda %68,8'e ulaşmıştır. Bu sonuçlara göre medyada yer alan pandemiye ilişkin haberleri güvenilir bulunmakta, en güvenilir bulunan grup ise bilim insanları olmaktadır. Benzer bir şekilde Cerit ve Can (2022)

tarafından yürütülen ve pandemi döneminde bireylerin geleneksel ve sosyala medyaya ilişkin güven algılarını araştıran çalışmada, Covid-19 sürecinde birçok asılsız haberin medya mecralarında hızla yayıldığı ve bu durumun bireylerde medyaya karşı güveni azalttığı konusuna değinilmiştir.

5.2.3 Covid-19 pandemisi sürecinde tarım ve orman bakanlığı'na ilişkin kadın çiftçilerin tutumları

Bu bölümde Tarım ve Orman Bakanlığı'nın pandemi sürecinde kadın çiftçilerin gözündeki süreci yönetebilme algısı ve karşılaşılan Ekonomik Sorunlara ilişkin araştırma bulguları verilecektir.

Tarım ve Orman Bakanlığı'nın pandemi dönemindeki çiftçilere destek politikaları sorulduğunda kadın çiftçiler, "yeterli destek verilmedi" karşılığını vermişlerdir (%68,8). Bunun en önemli sebebi olarak (%51,5) maddi destek ve eğitim imkanı sağlanmaması gösterilirken bir diğer grup "Devletin üzerindeki yük pandemi sürecinde arttı." diyerek görüş belirtmiştir (%18,2). Görüş belirtmeyenlerin oranı ise %30,3'tür.

Çizelge 5.11 Covid-19 pandemisi sürecinde Tarım ve Orman Bakanlığı'nın desteğine ilişkin algı

Pandemi Döneminde Tarım ve Orman Bakanlığı Çiftçilere Yeterli Desteği Sağlayabildi mi?	Sayı	%
Evet	15	31,3
Hayır	33	68,8
Toplam	48	100
Cevabınız "Hayır" ise Neden?	Sayı	%
Cevap yok/ Bilmiyorum	10	30,3
Devletin yükü fazla olduğu için çiftçiye destek veremez	6	18,2
Maddi destek ve eğitim çalışması için politikaları yok	17	51,5
Toplam	33	100

Pandemi döneminde kendilerinin ve çalışanlarının sağlık kontrollerini yapılma durumu araştırılmıştır. Çalışanlarının sağlık kontrollerini yaptırmayanların oranı %93,8'dir. Bunun en önemli sebebi çiftçilerin çalışanları olmamasıdır. Ancak bu soruya “Hayır” cevabı veren tek çiftçi, çalışanlarının Suriye’li mülteciler olduğunu, Türkiye’de çıkardıkları bir kimlik kartları olmadığını bu sebeple sağlık kontrolü yaptıramadıklarını belirtmişleridir. Buna karşılık ankete katılanların hepsi kendi sağlık kontrollerini düzenli olarak yaptırdıklarını belirtmiştir.

Çizelge 5.12 Tarımda kadın katılımının artırılması için kamu tarafından yapılması önerilenler

Anket Cevapları	Sayı	%
Kadın girişimciler için doğrudan destekleme yapılmalı	10	20,8
Sigorta primine devlet katkısı yapılmalı	12	25,0
Kadın kooperatifleri gibi örgütlenme biçimlerine teşvik verilmeli	5	10,4
Satış ve pazarlama faaliyetlerinde devlet desteği alınmalı	8	16,7
Tanıtım faaliyetleri yapılmalı	4	8,3
Kadın çiftçilere yönelik sosyal etkinlikler yapılmalı	9	18,8
Toplam	48	100,0

“Tarım alanında kadın katılımının artırılması için kamu kanadında neler yapılmalıdır?” sorusuna verilen cevap ise; en büyük çoğunlukla (%25) “kadın çiftçiler için sigorta primine destek verilmesi” cevabı olmuştur. Maalesef tarım sektörü kadınlar için güvencesiz bir meslek alanı olmayı sürdürmektedir. Kadınların bu konudaki en büyük talebi sosyal güvence olmuştur. Doğrudan destekleme, Satış- pazarlama faaliyetlerine devlet katkısı ve Kadın çiftçiler için sosyal etkinlikler düzenlenmesi cevapları ise takip eden diğer cevaplar olmuştur (Çizelge 5.12).

5.2.4 Covid-19 pandemisi sürecinde karşılaşılan ekonomik sorunlara ilişkin bulgular

Bu bölümde katılımcı kadınlara pandemi döneminde ekonomik durumların değişip değişmediğine ilişkin sorular sorulmuştur. Sonuçlara ilişkin bulgular aşağıda verilmektedir.

Çizelge 5.13 Covid-19 sürecinde ürün fiyatlarındaki değişim algısı

Anket Cevapları	Sayı	%
Evet	40	83,3
Hayır	8	16,7
Toplam	48	100,0
Cevabınız “Evet” ise etkilerini nasıl açıklarsınız?		
	Sayı	%
Bütün gıda ürünleri pahalandı	23	47,9
Sattığımız ürünlerin karı düştü	7	14,6
Tarımsal girdiler çok pahalandı	10	20,8
Bir değişiklik olmadı	8	16,7
Toplam	48	100,0

Çizelge 5.13’de pandemi sürecinde ürün fiyatlarında yaşanan değişimle ilgili katılımcıların algıları araştırılmıştır. %83,3’lük çoğunluk pandemi sürecinde ürün (gıda, tarımsal girdi vb.) fiyatlarının değiştiği konusunda hemfikirler. En çok pahalanan grubun ise gıda ürünleri (%47,9) ve tarımsal girdiler (%20,8) olduğunu belirtilmiştir. Satılan tarımsal ürünlerin kârının düştüğünü söyleyenlerin oranı %14,6 iken bir değişiklik olmadığını düşünenlerin oranı ise %16,7’dir.

Yukarıdaki bilgilerle bağlantılı olarak katılımcılara, pandemi sürecinde artan girdi fiyatlarının tarımsal faaliyetlerine etkileri sorulmuştur. Katılımcıların %85,4’ü artışın tarımsal faaliyetleri olumsuz yönde etkilediği belirtilmiştir. Buna bağlı olarak Covid-19 sürecinde devletten maddi destek alıp almadıkları konusuna değinilmiştir. Devletten maddi destek aldığını oranı %54,2’dir. Bu yardımların tarımsal destek niteliği katılımcılara sorulmuştur, “Evet” cevabı verenlerin çoğu desteklerin Tarım ve Orman

Bakanlığından gelmediğini, daha çok Ankara Büyükşehir Belediyesi ve Elmadağ Belediyesi tarafından verilen mazot ve kuraklık desteği olarak tanımlamışlardır.

Çizelge 5.14 Aylık tarımsal gelir durumu

Aylık Gelir Aralığı	Sayı	%
2000 TL/Aydan az	13	27,1
2001- 3000 TL/ Ay	9	18,7
3001- 5000 TL/Ay	18	37,5
5001-10.000 TL/ay	6	12,5
10001-20.000 TL/ay	2	4,2
20.000 TL/ay'dan fazla	-	-
Toplam	48	100

Çizelge 5.14’de aylık tarımsal gelirin ne olduğu verilmiştir. Ankete katılan kadın çiftçilerin %37,5’luk kesiminin aylık tarımsal geliri 3001- 5000 TL arasındadır. Bu kesim en büyük çoğunluğu oluşturan kesimdir. Bunun ardından %27,1 oran ile aylık 2000 TL’den az gelir elde eden kesim bulunmaktadır. Bir sonraki çoğunluk ise %18,7’lik oran ile aylık tarımsal geliri 2001- 3000 TL olan kesim olmuştur. Dönemin asgari ücret verilerine bakıldığında, 01.07.2022 tarihinden 31.12.2022 tarihine kadar geçerli olan net asgari ücret tutarının 5.500,35 TL olduğu görülmektedir (ÇSGB, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2020).³ Dolayısıyla verilen cevaplar değerlendirildiğinde, ankete katılan kadın çiftçilerin %83,3 gibi ezici çoğunluğu yaptığı tarımsal faaliyetlere karşılık, asgari ücretin altında gelir elde etmektedir. Katılımcıların %12,5’i 5001-10.000 TL aralığında kazanç elde ettiğini, %4,2’si ise 10.000- 20.000 TL arasında kazanç elde ettiğini ifade ederek, asgari ücret bandının üzerinde kalan kısmı oluşturmuşlardır. Ankete katılanlardan hiçbirinin aylık tarımsal geliri, 20.000 TL’den fazla değildir.

Araştırmaya katılan kadınlar elde ettikleri tarımsal gelirleri en çok hane içi birincil ihtiyaçlar (gıda, çocukların eğitimi ve evin temel giderleri gibi.) için kullandıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanında, elde ettikleri gelirleri ikincil olarak tarımsal üretim süreçlerindeki borçlanmaları için kullandıklarını ayrıca üretim faaliyetlerine devam etmek için tarımsal girdilere harcanmak üzere gelirlerin ayrıldığını belirtmişlerdir.

³ Temmuz 2022 tarihinde Dolar/ TL= 17.45

Katılımcıların beyanlarına benzer şekilde, FAO'nun 2011 yılında yayınladığı rapora göre, kadın çiftçiler elde ettikleri gelirlerin büyük bir kısmını gıda, sağlık, giyim ve çocuklarının eğitimi için harcamaktadırlar. Raporda bu durumun, anlık refahın yanı sıra sağlık, beslenme ve eğitim sonuçlarının iyileştirilmesi yoluyla uzun vadede beşeri sermaye oluşumu ve ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu belirtilmiştir (FAO, 2011).

Burada elde edilen sonuçlar, 2024 yılı verileriyle kıyaslandığında ortaya büyük bir fark çıkmaktadır. Anketin yapıldığı 2022 yılı asgari ücret verileri, güncel olarak yaşanan 2024 asgari ücret verilerinden çok farklıdır. 2022 yılının ikinci yarısı için geçerli olan net asgari ücret miktarı 5.500,35 TL⁴ iken, 2024 yılının ikinci yarısı için geçerli olan net asgari ücret miktarı 17.002,00 TL⁵'dir (ÇSGB, 2024). Dolayısıyla günümüz koşullarında anketin tekrarlanması durumunda, aylık tarımsal gelirin aylık 20.000 TL sınırında olması, düşük gelir grubu sayılabilecektir.

Çizelge 5.15 Pandemi nedeniyle mülk satma durumları ve tarımsal faaliyet değişikliği ilişkisi

Mülk Satışı/ Tarımsal Faaliyet Değişikliği	Değişiklik Yapmadım		Ürün/Hayvan Çeşidini Değiştirdim		Üretim Alanı/Hayvan Sayısını Artırdım		Üretim Alanı/Hayvan Sayısını Azalttım		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Hayır	6	66,67	-	-	-	-	3	33,33	9	100,00
Arazi Sattık	-	-	-	-	2	50,00	2	50,00	4	100,00
Hayvan Satışı	-	-	-	-	-	-	3	100,00	3	100,00
Birikimler Kullanıldı	3	42,86	2	28,57	-	-	2	28,57	7	100,00
Borçlandık	8	57,14	1	7,14	1	7,14	4	28,57	14	100,00
Kredi Kullanımı	3	60,00	1	20,00	-	-	1	20,00	5	100,00
Kesin Cevap vermeyen	3	50,00	1	16,67	-	-	2	33,33	6	100,00
Toplam	23	47,92	5	10,42	3	6,25	17	35,42	48	100,00

p<0,05

⁴Temmuz 2022 Dolar/ TL oranına göre net Asgari ücret karşılığı: 315,21 \$

⁵ Kasım 2024 Dolar/TL oranına göre net Asgari ücret karşılığı: 487,45 \$

Pandemi sürecinde mülk satışları ile tarımsal faaliyetlerdeki değişiklikler arasındaki ilişki incelendiğinde şu bulgular elde edilmiştir (Çizelge 5.15): Mülk satışı gerçekleştirmedigini ifade eden 9 katılımcının %66,7'si tarımsal faaliyetlerinde herhangi bir değişiklik yapmadığını, %33,3'ü ise üretim alanlarını ve/veya hayvan sayılarını azalttığını belirtmiştir. Birikimlerini kullandığını ifade eden 7 katılımcının %42,8'i tarımsal faaliyetlerinde bir değişiklik olmadığını belirtirken, %28,5'i ürün ve/veya hayvan çeşitlerini değiştirdiğini, %28,5'i ise üretim alanlarını ve/veya hayvan sayılarını azalttığını söylemiştir. Borçlanma yoluna gittiğini belirten 14 katılımcının %57,14'ü tarımsal faaliyetlerini aynı şekilde sürdürdüğünü, %28,57'si ise üretim alanlarında ve/veya hayvan sayılarında azalma olduğunu aktarmıştır. Kesin bir yanıt veremeyen, başka bir ifadeyle hem tarımsal faaliyetlerinde değişiklik yapmadığını hem de hayvan sayısı veya üretim alanında azalma olduğunu belirten bireyler de tespit edilmiştir. Bu katılımcılar, verdikleri yanıtların ağırlıklı eğilimlerine göre, tarımsal faaliyetlerinde değişiklik yapmayan grup veya üretim alanı/hayvan sayısında azalma olduğunu ifade eden grup içerisinde değerlendirilmiştir. Çalışmada $p<0,05$ olarak belirlenen anlamlılık düzeyi göz önüne alındığında, pandemi nedeniyle mülk satışı ve tarımsal faaliyetlerde yapılan değişiklikler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Buna göre, ekonomik zorluklarla karşılaştıklarını ifade eden katılımcıların, genel olarak tarımsal faaliyetlerinde değişiklik yapmama eğilimi gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Çizelge 5.16 Pandemi döneminde finansmana ulaşma durumu

Pandemide Finansmana Ulaşmakta Zorluk Çektiniz mi?	Sayı	%
Evet	11	22,9
Hayır	37	77,1
Toplam	48	100
Cevabınız "Evet" ise bu durum tarımsal üretiminizi nasıl etkiledi?	Sayı	%
Tarımsal Faaliyetimi Azalttım/bitirdim	2	18,2
Üretim alanı/Hayvan sayımı azalttım	4	36,4
Girdileri azalttım	5	45,4
Hiç girdi kullanamadım	-	-
Total	11	100

Yukarıdaki çizelgede verilen cevaplarla paralel olara Çizelge 5.16’da verilen bilgilerde de kadın çiftçilerin %22,9’u finansmana ulaşmak konusunda sıkıntı çektiklerini belirtmişlerdir. Buna bağlı olarak tarımsal faaliyetini azalttığını belirtenlerin oranı %18,2, üretim veya hayvan sayısını azaltanların oranı %36,4, tarımsal girdileri azalttığını söyleyenlerin oranı ise %45,4 olmuştur. Burada en büyük kısıtlamanın tarımsal girdilere getirildiği anlaşılmaktadır. %77,1’lik çoğunluk ise finansmana ulaşmakta güçlük çekmediğini dile getirmiştir.

Çizelge 5.17 Kadın çiftçiliğin zorlukları ve tarımsal faaliyetleri kız evlatlarına önerme durumları arasındaki ilişki

Zorluklar/ Nedenler	Kızımın ilgisi yok		Kızım evli ve kendi hayatı var		Kızım şehirde yaşıyor ve çalışıyor		Kızım yok		Tarım çok zahmetli ve pahalı bir iş		Okumasını ve başka bir iş yapmasını isterim		Kazancı düşük/ Tarım işlerinde insanlar eziliyor		Hepsi		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Herhangi bir zorluğu yok	1	100,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	100,0
Finansman yetersizliği	-	-	-	-	-	-	-	-	1	33,33	2	66,67	-	-	-	-	3	100,0
Pazarlama olanaklarının yetersizliği	3	60,0	-	-	2	40,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	100,0
Tarımsal girdi maliyetlerinin artışı	-	-	-	-	4	44,44	-	-	-	-	3	33,33	1	11,11	1	11,11	9	100,0
Ürün karının düşmesi	2	20,0	-	-	-	-	-	-	3	30,0	1	10,0	3	30,0	1	10,0	10	100,0
Yetersiz devlet desteği	-	-	4	100,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	100,0
Kadınların ev içi bakım ve düzenleme işlerinde yardım bulamaması	1	14,29	-	-	-	-	6,00	85,71	-	-	-	-	-	-	-	-	7	100,0
Sosyal güvenceden yoksun kalınması	1	20,0	1	20,0	3	60,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	100,0
Kooperatifleşme gibi örgütlenme modellerinin gerçekleştirilememesi	-	-	2	50,0	-	-	1,00	25,00	-	-	-	-	-	-	1	25,0	4	100,0
Toplam	8	16,67	7	14,6	9	18,8	7	14,6	4	8,33	6	12,5	4	8,33	3	6,25	48	100,0

p<0,05

Kadın çiftçiliğinin zorlukları ile katılımcıların tarımsal faaliyetleri kız çocuklarına önerme durumları arasındaki ilişki incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır (Çizelge 5.18). Finansman yetersizliğini temel bir sorun olarak gören katılımcıların %66,7'si, kızlarının eğitim alarak daha iyi bir meslek edinmesini istediğini belirtirken, %33,3'ü tarımın zahmetli ve maliyetli bir uğraş olduğunu ifade etmiştir. Tarımsal girdi maliyetlerindeki artışı bir zorluk olarak dile getiren 9 katılımcının %33,3'ü kızlarının eğitim alarak farklı bir meslek seçmesini istediğini belirtmiştir. Ayrıca, %11,1 oranındaki iki grup; birincisi tarımın düşük gelirli bir iş olduğunu, ikincisi ise ankette belirtilen tüm zorlukları işaret ederek kızlarına tarımla uğraşmayı önermeyeceklerini ifade etmiştir. Ev içi bakım ve düzenleme işlerinde destek bulamadığını belirten katılımcıların %85,71'inin kız çocuğuna sahip olmadığı tespit edilmiştir. Sosyal güvencenin yokluğunu zorluk olarak gören 5 katılımcının %60'ı, kızlarının şehirde sigortalı işlerde çalışmayı tercih ettiğini belirtmiştir. Kooperatifleşme gibi örgütlenme modellerinin eksikliğini dile getiren katılımcıların %25'i ise anketteki tüm zorlukların etkisiyle kızlarına veya kadın akrabalarına tarımla uğraşmayı önermediğini ifade etmiştir. Çalışmada $p<0,05$ olarak belirlenen anlamlılık düzeyi dikkate alındığında, kadın çiftçiliğinin zorlukları ile katılımcıların tarımsal faaliyetleri kızlarına önermeme durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre, katılımcıların genel olarak tarımsal işleri kolay bulmadıklarını ve kızlarının tarımdan uzaklaşarak daha güvenceli ve zahmetsiz meslekler edinmesini arzuladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

5.2.5 Covid-19 sürecinde kadın çiftçilerin ekonomik sorunlarla başetme tutumlarına ilişkin bulgular

Bu bölümde, pandemi sürecinde devlet tarafından alınan önlemler ve buna bağlı olarak Elmadag'da yaşanan kısıtlamaların, değişen yaşam koşullarının, alışveriş biçimlerinin ve kadın çiftçilerin karşılaştıkları sorunlar araştırılmıştır. İlk olarak, pandemi sürecinde sıklaşan kurye uygulamalarını kullanıp kullanmadıkları ve bu tür uygulamaların kendi satış ve pazarlama faaliyetlerini etkileyip etkilemediği sorulmuştur.

Verilen cevaplardan elde edilen çıkarıma göre, kadın çiftçiler pandemi sürecinde yaygınlaşan kurye uygulamalarını kullanmamışlar ve bu anlamda Pazar payını etkileyen bir durum olmadığı anlaşılmıştır (%100).

Çizelge 5.18 Covid-19 pandemisi sürecinde ürün fiyatlarındaki değişiklik ve çiftçilik faaliyetlerine etkisi

Covid-19 süreci ürünlerinizin fiyatlarını nasıl etkiledi? (olumlu/ olumsuz)	Sayı	%
Bir etkisi olmadı	9	18,8
Markette/ pazarda gıda ürünleri pahalandı	14	29,2
Tarımsal girdi fiyatları çok arttı	10	20,8
Tarım ürünlerinin karı azaldı	15	31,3
Toplam	48	100
Yakın çevrenizde Covid-19 pandemisi sürecinden sonra çiftçilik faaliyetlerini bırakan kişiler oldu mu?	Sayı	%
Evet	48	100
Hayır	-	-
Toplam	48	100
Covid-19 pandemisi süreciyle yaşananlardan sonra çiftçilik faaliyetlerini bırakmayı düşündünüz mü?	Sayı	%
Evet	48	100
Hayır	-	-
Toplam	48	100

Pandeminin ürün fiyatlarını nasıl etkilediği sorulduğunda (Çizelge 5.19) kadın çiftçilerin buna en önemli cevabı “Tarım ürünlerinin kârı azaldı.” Şeklinde olmuştur (%31,3). Bunu takip eden cevap %29,2 ile market ve gıda ürünlerinin pahalalanması olmuştur. Bir diğer önemli cevap da, tarımsal girdi fiyatlarının artışı şeklinde verilmiştir (%20,8). Covid- 19 sürecinde tarımsal faaliyetleri bırakmak yönünde bir eylem ya da adım oldu mu sorusuna kimsenin bırakmadığı yönünde bir cevap gelmekle birlikte, tüm kadın çiftçilerin çeşitli ekonomik sebeplerle çiftçiliği bırakmayı düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Bırakmamalarının sebebi olarak ise, nesiller boyunca bu işlerin yapılması, kendilerinin de başka bir işle uğraşamayacakları ve bu işi yapmaya mecbur olmalarını göstermişlerdir.

Çizelge 5.19 Covid-19 pandemisi sürecinde karşılaşılan sorunlar ve eğitim düzeyi ilişkisi

Pandemi Döneminde Yaşanan Sorunlar	Eğitim Düzeyi									
	İlkokul	%	Orta	%	Lise	%	Üniversite	%	Toplam	%
Ekonomik Sorunlar	6	22,2%	4	36,4%	4	44,4%	1	100,0%	15	31,3%
Sağlık sorunları	9	33,3%	3	27,3%	4	44,4%	-	-	16	33,3%
Gıdaya erişmekte sorunlar	5	18,5%	1	9,1%	-	-	-	-	6	12,5%
Ürün hasadı ve depolanması sorunları	2	7,4%	-	-	-	-	-	-	2	4,2%
Sosyal hayatın kısıtlılığı	5	18,5%	3	33,3%	1	11,1%	-	-	9	18,8%
Toplam	27	56,3%	11	22,9%	9	18,8%	1	2,1%	48	100,0%

Pandemi Döneminde yaşanan sorunlar ve eğitim düzeyi ilişkisine dair yapılan analizde tüm eğitim düzeylerinde birinci sırada sağlık sorunu yaşandığı görülmüştür (%33,33) Bunun ardından %31,3 oranda ekonomik sorunlar gelmiştir. Üçüncü olarak kadınlar sosyal hayatın kısıtlılığından yakınmışlardır. Ancak tüm çalışma yapılırken gözlemlenen etki ekonomik sorunların arttığı yönünde olmuştur. Kırsalda kadın yoksulluğu pandemi süreciyle birlikte derinleşmiştir. Bununla birlikte eğitim düzeyi ile yaşanan sorunların ne yönde değiştiği ile ilgili anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Çizelge 5.20 Kooperatif katılım durumları ve kooperatife yaklaşım

Herhangi bir kooperatife üye misiniz?	Sayı	%
Evet	-	-
Hayır	48	100
Toplam	48	100
Cevabınız "Hayır" ise Neden?		
İlgim yok	9	18,7
Kooperatif kurmak istemiyor kimse	8	16,7
Kuruldu ama yürümedi	6	12,5
Maddi gücüm yerinde değil	7	14,6
Tercih etmem	2	4,2
Yaşlılıktan gidemem	5	10,4
İşlerden vakit kalmıyor	11	22,9
Toplam	48	100

Sorulan “Herhangi bir kooperatife üye misiniz” sorusuna verilen en dikkat çekici cevaplardan birisi bu olmuştur (Tablo 5.18.). Zira, ankete katılan kadın çiftçilerin hiçbiri, bir kooperatife üye olmadıklarını belirtmişlerdir. Bunun en önemli sebebi olarak kendi işlerinden vakit kalmadığı durumunu göstermişlerdir. Bir diğer taraftan “İlgim yok” diyenlerin oranı %18,7 olarak azımsanmayacak orandadır. Çevrelerindeki kadınların kooperatif kurulması için bir istek içinde olmadığını belirtenlerin oranı %16,7’dir. Daha önce bir kooperatif oluşumu kurulduğu ancak yürütülemediği için mesafeli duran kadınların oranı %12,5’tur. Maddi yetersizlikten dolayı kooperatife katılmayacağını söyleyenler ise %14,6 oranında kalmıştır.

Bu sorunun sorulduğu zamanlarda, Elmadağ Belediyesine bağlı olarak ilçe merkezinde kurulmuş olan El-Emek Kadın Kooperatifi ile görüşmeler yapılmıştır. Dönemin kooperatif başkanı Gülbeyaz Hanım, üye bulabilmek için köylere geziler düzenlediklerini, ancak kadınların hem ulaşım sorunundan dolayı hem de kendi yetiştirdikleri ile yeterli olma isteklerinden dolayı kooperatife katılmaya istekli olmadıklarını ifade etmiştir. Ankete katılan kadınlar da kooperatif kurulmasına sıcak bakmakta, ancak kendi aksiyonları konusunda net bir eylem içinde bulunmayacakları görülmektedir. Burada kooperatiflerin manevi ve dayanışmayı pekiştiren yanından söz edilmelidir. Kooperatifler kendi üyeleriyle birlikte, toplumun dönüşümüne katkı sağlayan oluşumlardır. Doğru örgütlenmeye ve emeğin değerlendirilmesine fayda sağlamaktadır (Aysu, 2019).

5.2.6 Covid-19 pandemisi sürecinde kadınların mental zorluklarla başetme tutumlarına ilişkin bulgular

Bu bölümde katılımcı kadınlara pandemi döneminde karşılaştıkları mental zorluklarla başetmede hangi tutumlar edindikleri sorulmuştur. Bu bağlamda, katılımcıların devletten yardım alıp almadıkları, profesyonel anlamda bir mental destek ya da terapi alıp almadıkları konularına da değinilmiştir.

Çizelge 5.21 Covid-19 sürecinde en çok karşılaşılan zorluklar

Anket Cevapları	Sayı	%
Ekonomik Sorunlar	11	22,9
Ev içi ve hane halkının bakımıyla ilgili sorunlar	8	16,6
Sağlık sorunları	10	20,8
Gıdaya erişmekte sorunlar	6	12,5
Ürün hasadı ve depolanması sorunları	2	4,3
Sosyal hayatın kısıtlılığı	11	22,9
Toplam	48	100

Kadınlara Covid- 19 sürecinde en çok karşılaşılan zorluk sorulduğunda (Tablo 5.15.) %22,9 oranla ekonomik sorunlar ve sosyal hayatın kısıtlanması cevapları alınmıştır. Bunu takip eden en önemli cevap (%20,8) sağlık sorunları ardından ise %16,6 oran ile ev içi hane halkının bakımıyla ilgili sorunlar cevabı verilmiştir.

Çizelge 5.22 Covid-19 sürecinde karşılaşılan zorluklarla baş etme tutumları

Anket Cevapları	Sayı	%
Aşıya ve sağlık sektörüne güvencim	5	10,4
Kendimizi telkin ettik	12	25
Köyde yaşadığım için rahattım işlerime devam ettim	8	16,7
Moralimi yüksek tuttum	9	18,7
Önlem alarak aştım	6	12,5
Sorun yaşamadım	8	16,7
Toplam	48	100

Covid-19 sürecinde karşılaştıkları zorluklarla nasıl baş ettikleri sorulduğunda ise, en yüksek oranda kendilerini olumlu şekilde telkin ettikleri (%25), Morallerini yüksek tuttukları (%18,7) ve köydeki yaşantılarının rahat olduğunu belirttikleri (%16,7) görülmüştür. Diğer yandan, aşıya ve sağlık sektörüne güvenerek (%10,4) ve önlem alarak (%12,5) sorunları aştığını belirten kadınlar da olmuştur. %16,7 lik farklı bir kesim ise hiçbir sorun yaşamadığını belirtmiştir. Burada verilen bilgilere dayanarak, kadın çiftçilerin daha çok kendi psikolojilerini dengede tutmaya çalışarak ve var olan işlerine devam ederek sorunları aşmaya çalıştıkları sonucu çıkarılmıştır. (Karabulut, 2021) tarafından yapılan bir çalışmada, kadınların ev içi faaliyetlerinde artış olduğu,

büyük bir kısıtlanma duygusu içerisinde geçtikleri belirtilmiş olup, karşılaştıkları sorunlarla başetme yöntemi olarak aileleriyle kaliteli vakit geçirmek ve morallerini yüksek tutmak gibi yaklaşımlarla süreci tamamladıklarını belirtmiştir.

Çizelge 5.23 Kadın çiftçilerin bir araya gelme durumları

Kadın Çiftçilerle bir araya geliriz	Sayı	%
Evet	6	12,5
Hayır	42	87,5
Toplam	48	100
Cevabınız "Hayır" ise Neden?	Sayı	%
Kimseye gitmem/dışarı çıkmıyorum	15	31,3
Para getiren faaliyet için bir araya gelirim	5	10,4
İmkan yok	6	12,5
Kadın sayısı az biraraya gelemiyoruz	7	14,6
Toplanacak uygun ortamları yok	10	20,8
Yaşlıyım gidemiyorum	5	10,4
Toplam	48	100

Kadın çiftçiler olarak bir araya gelme ya da sıkıntılarını paylaşım durumları sorulduğunda %87,5 oranında bir çoğunluk bir araya gelmediğini, bunun en büyük sebebi olarak pandemiden dolayı dışarı çıkmadığını belirtmiştir. Ayrıca ikinci sebep olarak %20,8 oranında, kadınların toplanmasına uygun bir ortak alanın bulunmadığı da söylenmiştir. %14,6'lık bir kesin kadın sayısının az olduğunu, %10,4'lük kesim ise ancak para vaat eden bir etkinlik için bir araya gelebileceğini ifade etmiştir (Çizelge 5.17).

Çizelge 5.24 Covid-19 sürecinde manevi/ mental destek alma durumları

Covid-19 sürecinde en çok kimlerden manevi/ mental destek aldınız mı?	Sayı	%
Devlet desteği aldım (Psikolojik danışmanlık- sosyal hizmet- psikiyatrik destek vb.)	-	-
Ailemden destek aldım	13	27,1
Yakınlarımdan/ Akrabalararımdan destek aldım	6	12,5
Eşimden ve/veya çocuklarımdan destek aldım	16	33,3
Komşularımdan destek aldım	5	10,4
Destek almadım	8	16,7
Toplam	48	100

Covid- 19 sürecinde kimlerden mental destek aldıkları sorulduğunda (Tablo 5.22) katılımcı kadınlardan hiçbiri, devletten psikolojik danışmanlık veya mental destek almadıklarını belirtmiştir. Dolayısıyla profesyonel anlamda psikolojik bir destek almadığı anlaşılmaktadır. Ancak Sağlık Bakanlığının ilgili dönemde “Psikososyal Destek Hattı” kurduğu ve Covid-19’un getirdiği endişe, kaygı ve çaresizlik gibi duygularla başa çıkmakta topluma yardım edilmenin amaçlandığı raporlanmıştır (BM Türkiye, 2020). Katılımcıların bu hizmetten haberdar olmadığı öğrenilmiştir. Buna karşılık, en yüksek oranla eşinden veya çocuklarından destek aldığını söyleyenler %33,3, ailesinden destek aldığını söyleyenler %27,1 ve yakınlarından destek aldığını söyleyenler de %12,5 olarak saptanmıştır. Burada mental destek kavramının ne olduğuna ilişkin eğilime bakıldığında, aile ve akraba desteğinin anlaşıldığı tespit edilmiştir. Destek almadığını söyleyenlerin oranı ise %16,7 olmuştur.

5.2.7 Covid-19 pandemisi sürecinde kadınların zorluklara dair genel tutumları ve pandemi sonrası hedeflerine ilişkin bulgular

Bu bölümde, katılımcı kadınların pandemi sürecinde karşılaştıkları sorunlara yönelik tutumları incelenmiş; hem kendi yaşamlarına dair gözlemleri hem de yakın çevrelerindeki bireylerin hayatlarına ilişkin farkındalıkları değerlendirilmiştir. Ayrıca, pandemi sonrasında yaşamlarına yönelik planladıkları eylemler ve almayı düşündükleri önlemler araştırılmıştır.

Çizelge 5.25 Pandemi döneminde bireysel sorunları çözmede edinilen tutumlar

Pandemi döneminde bireysel sorunlarınızı kimlere konuşarak çözdünüz veya kimlerden yardım aldınız?	Sayı	%
Ailemle/ Kardeşlerimle iletişimde kalarak aştım	9	18,7
Ailemle ve eşimle konuştum	6	12,5
Yalnızca Eşimle konuşarak çözdüm	5	10,4
Çocuklarımla paylaşarak çözdüm	10	20,8
Kapanmadan dolayı kimseye gidemedik ve TV izleyerek aştım	8	16,7
Yeni hobiler edindim/ Var olan hobilerime zaman ayırdım (Örgü Örmek, Yemek yapmak vb.)	4	8,3
Yakın çevrem/ Komşularım ile iletişimde kalarak çözdüm	3	6,3
Yardım almadım/ Kendi kendime çözdüm	3	6,3
Toplam	48	100

Çizelge 5.26’da verilen bilgiler, pandemi döneminde bireysel sorunların kimlerle paylaşarak çözüldüğü olmuştur. Bu soruya verilen cevap, Tablo 5.22’dekine benzer şekilde aile ve yakın akraba çevresinde toplanmıştır. Soruya cevap verenlerin büyük çoğunluğu (%62,4) bireysel sorunlarını ailesi, eşi ve çocuklarıyla çözdüğünü belirtmiştir. Buna karşılık %16,7’si TV izleyerek sorunlardan uzaklaştığını, %8,3’ü varolan hobilerine veya uğraşlarına dikkatlerini yoğunlaştırdıklarını, %6,3’ü ise yardım almadığını ifade etmiştir.

Çizelge 5.26 Pandemi döneminde yakın çevredeki kadınların karşılaştıkları zorluklara ilişkin algı

Komşu/ Yakınınyzdaki Kadınlar Ne gibi Sorunlar Yaşadılar?	Sayı	%
Aile içi şiddet olaylarına tanık oldum	6	12,5
Etrafımdaki kadınları gözlemlemedim	7	14,6
Genelde benzer sorunları yaşadık	5	10,4
Hayvanlarını / Arazilerini satanlar oldu	3	6,3
Tarımsal faaliyetlerini bitirenler oldu	-	-
Sağlık sorunu yaşayan çok oldu	8	16,7
Sosyal hayat kısıtlandı	9	18,7
Maddi sorunlar yaşayanlar oldu	10	20,8
Toplam	48	100

Yakın çevrelerindeki kadınların ne gibi sorunlarla karşılaştıkları sorulduğunda ise (Çizelge 5.27.); katılımcı kadınların %14,6'sı çevrelerindeki kadınları gözlemlemediklerini belirtmiştir. Buna karşılık %18,7'si sosyal hayatlarının kısıtlandığını, %16,7'si sağlık sorunları yaşadıklarını, %20,8'i maddi ve ekonomik sorunlar yaşadıklarını, %12,5'i ise aile içi şiddet olaylarının daha çok gerçekleştiğine şahit olduklarını belirtmişlerdir. Bu dönemde kimsenin tarımsal faaliyetini bitmediğini de dile getirmişlerdir. Burada aile içi şiddet olaylarına ayrıca değinmenin doğru olacağı düşünülmektedir. Demircioğlu (2021) tarafından yapılan araştırmada, Covid-19 pandemisi sürecinde aile içi şiddetin ne derece arttığı araştırılmış ve araştırma sonucu pandeminin en yoğun yaşandığı İstanbul ilinde söz konusu süreçte artış gösteren tek asayiş suçun aile içi şiddet vakaları olduğu görülmüştür. Araştırmaya göre aile içi şiddetin %38,2 oranında arttığı, bunun sebebinin, çoğu kişinin pandemide eve kapanarak, kaygılarını yönetmekte güçlük çekmesi olduğu belirtilmiştir. Özlü (2023) tarafından yapılan benzer bir araştırmada, pandeminin kadınlar üzerindeki psikolojik etkileri ele alınmış ve bu süreçte kadına yönelik şiddetin arttığı tespit edilmiştir. Covid-19 pandemisi sırasında uygulanan karantina, sosyal izolasyon ve sosyal mesafe tedbirleri, bireylerin evde daha uzun süre bir arada kalmasına neden olmuş, bu durum da hane içi şiddetin artışına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, kadınlar pandemi sürecinde şiddetin hedefi haline gelmiş ve daha kırılgan bir konuma düşmüştür.

Çizelge 5.27 Pandeminin devamı durumunda alınacak aksiyonlarla ilgili yaklaşımlar

Cevaplar	Sayı	%
Devlet/ Sağlık Bakanlığı ne derse onu yaparım	14	29,2
Ev ve bahçe işlerime devam ederim, çünkü yaşamak zorundayız	9	18,7
Önlemimi alıp yaşamıma devam ederim	7	14,6
Daha sağlıklı bir hayat yaşamayı düşünüyorum	13	27,1
Tarımsal faaliyetlerimi büyütmeyi düşünürüm	5	10,4
Toplam	48	100

Pandemi devam ettiği takdirde ne gibi aksiyonlar almayı planlıyorsunuz sorusuna (Çizelge 5.28.) %29,1'lik kesim devlet ya da Sağlık Bakanlığı ne önerirse onu yaparım diye cevap vermiştir. %27,1'lik kesim daha sağlıklı yaşam süreceğini belirtirken, %18,7'lik kesim tarımsal faaliyetleri ve ev içi emeğine devam edeceğini çünkü

yaşamlarını devam ettirmek zorunda olduklarını dile getirmiştir. Buna karşılık %10,4'lük kesim tarımsal faaliyetlerini büyütmeyi planladığını söylemiştir.

Çizelge 5.28 Pandemi sürecinden sonraki hedefler

Cevaplar	Sayı	%
Çiftçiliğe devam etmek	12	25
Ekonomik sebeplerden dolayı çiftçiliği bırakmak	6	12,5
Sağlıklı yaşamak	10	20,8
Üretim yapıp kazancımı artırmak/ işlerimi büyütmek	9	18,7
Evimin sağlığını ve huzurunu tesis etmek	5	10,4
Daha iyi koşullarda yaşamak	6	12,5
Toplam	48	100

Pandemi sonrası hedeflerinin ne olduğu sorulduğunda kadın çiftçiler (Tablo 5.23), %25'lik oranla birincil olarak çiftçiliğe devam edeceklerini belirtmişlerdir. Bunun ardından gelen cevaplar ise, %20,8 ile “sağlıklı yaşamak” ve %18,7 ile “üretim yaparak işlerimi büyütme” olmuştur. %12,5'lik bir kesim ise ekonomik sebeplerden dolayı çiftçiliği bırakmayı düşündüklerini ifade etmiştir.

6. SONUÇ ve TARTIŞMA

Yapılan araştırmada Ankara ili Elmadağ ilçesine bağlı sekiz köyde ÇKS kayıtlı kadın çiftçilerin Covid-19 sürecinde karşılaştıkları sorunlarla baş etme yöntemleri ele alınmıştır. Ayrıca araştırmada Elmadağ ilçesine özgü koşullar, kadınların beklentileri, ilçedeki üretim deseni ve sosyo-kültürel yapıya ilişkin veriler de toplanmaya gayret edilmiştir.

Araştırmada elde edilen verilere göre, görüşülen kadınların yaşları % 45,8 oranında 42-58 yaş, %43,75 oranında ise 63- 77 yaş aralığındadır. Genç nüfusun daha çok evlilik ya da çalışma yaşamı dolayısıyla Ankara il merkezine veya diğer illere göç verme eğiliminde olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte genç nüfusun tarımsal üretim faaliyetlerine karşı ilgisiz oldukları sonucu çıkarılmıştır.

Görüşülen kadın katılımcıların büyük çoğunluğu ilkokul mezunudur. Okur-yazar olmayan birey bulunmamakla birlikte, tarımsal faaliyetlerle uğraşan kadınların eğitim düzeyleri düşüktür. Ayrıca çiftçiliğin birincil meslek olduğu ve tarım dışında başka bir gelir getirici faaliyetin (ticaret vb.) yürütülmediği de saptanmıştır.

Kadınlar ev içi ücretsiz emeğin yaygınlığından ve bu emek faaliyetlerinde ortaklaşma olmadığından yakınmaktadır. Ev içi ücretsiz emeğin kendileri tarafından yerine getirildiğini, bunu hayatın normal akışı içerisinde gördüklerini ancak eşlerinin veya diğer aile bireylerinin bu konuda hiç destek olmadıklarını dile getirmişlerdir. Buna bağlı olarak hem ev içi düzen faaliyetlerinin hem de tarla- bahçe ileri gibi ev dışı emek-yoğun faaliyetlerin kendileri tarafından yerine getirilmesi ve bunun hiçbir maddi- manevi karşılığının olmamasından dolayı ağır bir yük altında ezildiklerini belirtmişlerdir.

Tüm bu faaliyetlerin kadın çiftçiler tarafından yerine getirilmesine karşılık, hiçbir sosyal güvence sistemi içine dâhil olmamaları da dramatiktir. Kadın çiftçilerin büyük çoğunluğu sosyal güvenceden yoksun şekilde yaşamakta ve en temel haklarından biri olan sigortadan mahrum yaşamaktadırlar. Bu durum tarım işkolunun, geleceksiz bir

meslek dalı olarak nitelendirilmesine sebebiyet vermektedir (Kovancı & Yıldız Karakoç, 2024).

Buna karşılık, kadın çiftçilerin örgütlü bir yapıdan uzak olduğu ve kooperatif gibi kendi alanlarında kolaylıkla var edilebilecek bir örgütlenme zemini istemelerine rağmen, bu zemini kurmaktan uzak oldukları tespit edilmiştir. Esas olarak kooperatifleşme kadınlara, hem güvence sağlayabilecek bir birliktelik oluşturabilecekleri hem de kadınlara artı değer üretebilecekleri bir fırsat alanı oluşturacaktır. Ancak araştırmaya katılan kadınların bu birlikteliği kurmak konusunda istekli olmadıkları, ayrıca pandemi döneminin kapanma uygulamalarıyla birlikte bir bireyselleşme eğilimi getirdiği görülmüştür. Ancak kooperatifçilikten uzaklaşma ve tarım sektörünü büyük firmaların tekeline alması gibi uygulamalar topluma katkı sağlayacak şeyler değildir. Buna karşılık, çiftçilerin örgütlenmesi ve örgütlü çiftçinin varlığını devam ettirmesi için gereken kooperatifçilik oldukça önemlidir (Gülçubuk, 2020). Dolayısıyla kadın çiftçilere yönelik kooperatifçilik uygulamalarının hızla yaygınlaştırılması ve sürdürülebilmesi gerekmektedir.

Erkek çiftçilerle eşitsizlik ve ayrımcılığa uğramak konularında verilen cevaplar ise, temel olarak ayrımcılığa uğramadıkları ancak erkeklerin daha çok imkâna sahip oldukları ve her ortama daha kolay girdikleri ifadesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu kendi içinde bir çelişkiyi göstermektedir.

Pandemi döneminde en çok yakınılan konunun ekonomik sıkıntılar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca tarımsal girdi ve gıda fiyatlarındaki artışa karşılık tarım ürünlerindeki kârın düşmesi, kadın çiftçilerde tarımsal üretim faaliyetlerinin giderek dezavantajlı hale geldiği algısını yaratmıştır. Bununla birlikte kadın çiftçiler devletin ve Bakanlıkların, pandemi sürecini yönetemedikleri ya da kısmen yönetebildiklerini ifade etmişlerdir. Buna paralel olarak devletten maddi- manevi destek ihtiyacı sürmektedir.

Pandemi döneminde karşılaştıkları sorunlara nasıl çözümler buldukları konusunda, çoğunluk, devletten psikolojik- mental anlamda profesyonel bir destek almadığını, sorunlara daha çok kendi aileleri ve yakın çevreleri aracılığı ile çözümler bulduklarını

iletmiştir. Buradan anlaşılmaktadır ki, aile halen bireyler için en önemli destek sistemlerinden biri özelliğini taşımaktadır. En nihayetinde kadın çiftçiler, pandemi döneminde kendi geliştirdikleri çözümlere bağlı bir yaşam sürdürmüşlerdir. Kapanma dönemlerinde en çok aile ve yakın çevreleriyle iletişim halinde kaldıkları ve tarla ve bahçe işlerine imkânları dâhilinde devam ettikleri saptanmıştır.

Pandemi döneminde borçlandığını ve kredi kullandığını belirten kadın çiftçilerin oranı çoğunluktadır. Bu dönemde ekonomik olarak ayakta kalabilmek için hayvan, arazi satanlar olduğu gibi, birikimlerini kullanarak ayakta kalmaya çalışanların varlığı da tespit edilmiştir. Ancak tüm karşılaşılan sorunlara rağmen, katılımcı kadınlar tarımsal faaliyetlerini bırakmamışlardır. Bunun nedeni olarak geleneksel bir biçimde tarımsal üretim faaliyetlerine bağlı kalmaları gösterilmiştir.

Pandemi döneminde yakın çevrelerindeki kadınların ne gibi sorunlarla karşılaştıkları konusunda sorulan soruya, kendileriyle benzer sorunlarla karşılaştıkları (ekonomik, sağlık, sosyal vb.) cevabı verilmiştir. Ancak en çok dikkat çeken cevaplardan birisi olan aile içi şiddet gözlemi en önemli cevaplardan birisi olarak konuya damgasını vurmuştur. Pandemi döneminde maalesef ev içi şiddet olayları ve boşanmaların arttığı birçok platformda yer almıştır. Devletin bu konuda psikolojik destek vermesinin, yaşanan durumların hafifletilmesine yardımcı olacağı sonucu çıkarılmıştır.

Pandeminin devam etmesi halinde ne gibi önlemler alınacağı konusunda ise, devletin ya da Sağlık Bakanlığının önerilerine uyulacağı ifade edilmiştir. Bu bağlamda kadın çiftçilerin verilen direktiflere uyacağı ve önlem olarak hayatlarına devam edecekleri sonucuna varılmıştır.

➤ Öneriler

Kırsal alanda hayatın sürdürülebilirliği, tarımın devamlılığı ve kadın çiftçilerin varlığına bağlıdır. Kadın çiftçilerin tarım sektörü için taşıyıcı bir rol oynadıkları söylenebilir; çünkü ülke ekonomisine sağladıkları katkılar önemlidir ve göz ardı edilemez. Bugün,

tarımsal süreçlerin başından sonuna kadar kadın çiftçiler birincil aktörlerdir. Ancak, kadın çiftçilerin çoğunlukla ücretsiz aile işçisi olarak güvencesiz ve geleceksiz bir şekilde çalışmaya devam ettikleri bir gerçekliktir. Bu durum, ataerkil toplumsal yapı ve tarımsal üretim düzeninin yeniden üretilmesine yol açmakta ve kadınların tarımda söz ve karar alma haklarını sınırlamaktadır. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışmanın bir sonucu olarak, ev içi emek ile ev dışı tarımsal emek arasındaki sınır belirsizleşmiş ve birbirine karışmıştır. Kadınlar bu durumu hayatın bir parçası gibi algılayarak kanıksamış olsalar da, ev içi ve ev dışı emeği uyumlu hale getirecek araçların eksikliği, kırsal alandaki kadın çiftçiler için önemli bir sorundur.

Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana, kırsal alanların kalkınması yeterli ölçüde sağlanamamıştır. Türkiye'de yaşanan siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmeler asıl olarak bu başarısızlıkta etkilili olmuştur denilebilir. Kırsal kalkınma düşünüldüğü zaman, bu kavramın en önemli unsurlarından birisi kooperatifçiliktir (Keleş ve Mengi, 2023). Bugün araştırmanın yapıldığı bölgede kadınların dile getirdiği ekonomik ve sosyal sorunları çözebilecek araçlardan en işlevsel olanı kooperatifleşmenin yaygınlaştırılması ve sürekliliğinin sağlanması olacaktır. Bu bağlamda yapılması önerilen ilk faaliyet kırsalda kadın çiftçilerin kooperatif örgütlenmesi, eğitim olanaklarının artırılması ve sosyal güvenlik imkanlarının iyileştirilmesi olacaktır. Sayılan bu araçlar sürdürülebilir kalkınma için kritik bir rol oynamaktadır. Devlet, yerel yönetimler ve yerel tarımsal kurumlar, bu konuda işbirliği yaparak kadın çiftçilerin kolektif güçlerini birleştirmelerine yardımcı olmalıdır. Kooperatifler aracılığıyla kadın çiftçiler, tarımsal üretim kapasitelerini artırmak için kaynaklara ve pazar fırsatlarına erişimlerini genişletebilirler. Eğitim olanaklarının güçlendirilmesi, kadın çiftçilerin modern tarım tekniklerine erişimini ve verimliliklerini artırarak tarımsal üretimde karşılaşılan zorluklar ve değişen piyasa koşulları hakkında bilgilendirilmelerini sağlar. Bu, kadın çiftçilerin bilinçli ve güvenli bir şekilde üretim yapmalarını sağlayacaktır.

Bir diğer taraftan bakıldığında devletin sağladığı katkılar, sosyal güvenliğin sağlanması ve tarımdan elde edilen gelirin artırılması yoluyla kırsal alandaki kadın çiftçilerin ekonomik bağımsızlıklarını güçlendirecek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik edecektir. Görüşmeler sırasında kadın çiftçiler, sigorta primlerine yapılacak devlet

katkısının özgüven oluşturan bir etken olacağını belirtmişlerdir. Sosyal güvenlik olanaklarının iyileştirilmesi, kadın çiftçilerin iş güvencesi ve sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırarak yaşam standartlarını yükseltebilir.

Araştırma sonucu devlet desteği ile geliştirilmesi gereken önemli alanlardan birinin, kırsalda yaşayan kadınların, psikolojik destek hizmetlerine erişimi olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırma bulguları, pandemi sürecinde katılımcıların karşılaştıkları sorunları büyük ölçüde aile ve yakın çevrelerinden destek alarak çözmeye çalıştıklarını, ancak bu dönemde profesyonel psikolojik destek hizmetlerine erişimde ciddi eksiklikler yaşandığını ortaya koymaktadır. Bu durum, katılımcıların psikolojik desteğe olan ilgisinin düşük olmasının yanı sıra, devlet kanallarının bu konuda yeterince bilgilendirme ve yönlendirme yapmamasından kaynaklanıyor olabilir. Ailenin bireyler için önemli bir destek mekanizması olmaya devam ettiği gözlemlense de, pandemi döneminde artış gösteren aile içi şiddet vakalarının, bu tür kriz dönemlerinde profesyonel müdahalelerin zorunluluğunu ortaya koyduğu değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda, devletin kriz dönemlerinde erişilebilir, kapsamlı- kapsayıcı ve etkili psikolojik destek hizmetleri sunması önerilmektedir. Özellikle kırsal bölgelerde yaşayan kadınlara yönelik mobil psikolojik destek ekiplerinin kurulması, yerel düzeyde farkındalık ve bilinçlendirme çalışmalarının yürütülmesi, kadınların yaşadıkları sorunlara daha etkin çözümler sunulmasına katkı sağlayabilir. Bu tür girişimlerin, kadınların psikolojik dayanıklılığını artırarak aile içi sorunların önlenmesine ve toplumsal dayanışmanın güçlenmesine destek olacağı öngörülmektedir.

Elde edilen bulgular, kadın çiftçilerin pandemi sürecindeki deneyimlerinin derinlemesine incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Özellikle sosyal, ekonomik ve politik düzeylerde alınacak önlemler, kadınların tarım sektöründeki rollerini güçlendirmek ve karşılaştıkları sorunları minimize etmek açısından önem arz etmektedir.

Sonuç olarak, kırsal alanda kadınların mutlu olabilecekleri ve temel hizmetlere erişebildikleri bir ortam yaratılmalıdır. Kadın çiftçilerin, tarımsal üretimin sürdürülebilirliği ve kültürel aktarımın devamı için büyük öneme sahip oldukları unutulmamalıdır. Bu nedenle, onların mutlu ve tatmin edici bir ortamda yaşamaları için yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, özel sektör gibi tüm paydaşlar arasında güçlü bir sinerji oluşturulmalı ve işbirliği yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Aktan, S. (2020, 05 12). *Euro News*. tr.euronews.com: <https://tr.euronews.com/2020/05/12/tarihteki-en-olumcul-salginlar-hangileriydi-neden-olustular-ve-nasil-sona-erdiler>
- Aktaş, H. v., & Ünüvar, İ. (2022). Dünya’da ve Türkiye’de Covid-19 Pandemisinin Ekonomik Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(1), 124-140.
- Altınpınar, T., & Gülçubuk, B. (2004). Ankara İli Polatlı ilçesinde Gezici Kadın Tarım işçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları. *Journal of Agricultural Sciences*, 10(01), 59-66.
- Ankara Kalkınma Ajansı. (2023). *KALKINMA AJANSLARI*. www.ka.org: <https://ka.gov.tr/sayfalar/ankara-kalkinma-ajansi-tarim-ve-kirsal-kalkinma--29-460>
- Aydın, A., & Güner, A. (2020). COVID-19 SALGINININ TARIM SEKTÖRÜ VE GIDA GÜVENLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi Ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 155-171.
- Aysu, A. (2019). *Yemek Yemek Politik Bir İştir: Kooperatifler*. Yeni İnsan Yayınevi ISBN:978-975-2498-97-6.
- Başaran, E. (2020, Nisan 30). *Deniz Kandiyoti: Salgın, modern kadının yaşadığı illüzyonu yıktı geçti*. gazeteduvar.com: <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/04/30/deniz-kandiyoti-salgin-modern-kadinin-yasadigi-illuzyonu-yikti-gecti>
- BBC News. (2020, Şubat 24). Pandemi nedir, ülkeleri nasıl etkiler? - Dünya Sağlık Örgütü koronavirüsü pandemi ilan etti: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51614548#:~:text=D%C3%BCnya%20Sa%C4%B1k%20%C3%96rg%C3%BCt%C3%BCn%20%28WHO%29%20tan%C4%B1mlamas%C4%B1na%20g%C3%B6re%20bir%20hastal%C4%B1%C4%B1n,%C4%B0nsandan%20insana%20kolay%20ve%20s%C3%B>
- BM Türkiye. (2020, Mayıs). *Covid-19 Psikososyal Destek Hattı 81 İlde Hizmet Vermeye Başladı*. turkiye.un.org: <https://turkiye.un.org/tr/43887-covi%CC%87d19-psikososyal-destek-hatt%C4%B1-81-ilde-hizmet-vermeye-ba%C5%9Flad%C4%B1>
- Boratav, K. (2004). *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*. İmge Yayınevi.
- Candan, E., & Özalp Günel, S. (2013). Tarımda Kadın Emeği. *Tarım Ekonomisi Dergisi* 19 (1), 93- 101.
- Cerit, K., & Can, S. (2022). COVID-19 Pandemi Döneminde Bireylerin Geleneksel ve Sosyal Medyaya Yönelik Güven ve Tutumları. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 5(10), 464-481. <https://doi.org/10.35235/uicd.1203675>.
- Ceyhan, S. (2018, Ekim). *6360 Sayılı Kanunun Kırsal Alanlara Etkileri: Elmadağ Örneği*. www.yok.gov.tr: https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/279362/yokAcikBilim_10222521.pdf

- Çevik, M. (2022, Eylül- Ekim). Aile çiftçiliği gıdanın güvencesi. *Türk Tarım ve Orman Dergisi*, s. 20-21.
- ÇSGB. (2020). *Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı*. csgb.gov.tr: 2022-tem.pdf(csgb.gov.tr)
- ÇSGB. (2024). *Asgari Ücret*. www.csgb.gov.tr: <https://www.csgb.gov.tr/asgari-ucret/>
- Demircioğlu, S. (2021). Türkiye’de Covid-19 Salgısının Aile İçi Şiddete Etkisi. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 53-68.
- Demirel, E. (2020, Ağustos 4). *UN Women araştırması: COVID-19 sosyoekonomik açıdan erkekleri ve kadınları farklı etkiliyor*. turkiye.un.org.tr: <https://turkiye.un.org.tr/86280-un-women-ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1-covid-19-sosyoekonomik-a%C3%A7%C4%B1dan-erkekleri-ve-kad%C4%B1nlar%C4%B1-farkl%C4%B1-etkiliyor>
- Donat, İ. (2020, mayıs 14). *KKB Raporu, Koronavirüsün Tarım ve Gıda Sektörüne Etkileri*. bloomberght.com: <https://www.bloomberght.com/yorum/irfan-donat/2255109-kkb-raporu-koronavirusun-tarim-ve-gida-sektorune-etkileri>
- FAO. (2011). *The State of Food and Agriculture - Women in Agriculture Closing the gender gap for development*. www.fao.org: <https://www.fao.org/4/i2050e/i2050e.pdf>
- FAO. (2024). *FAO Food Price Index*. www.fao.org: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/> adresinden alındı
- FAO, IFAD, & UNDP. (2020). *COVID-19 Rapid Impact Assessment On The Agrifood Sector and Rural Areas In Turkey*. Ankara, ISBN: 978-605-80545-4-7: FAO, IFAD, UNDP.
- Food Security Information Network. (2020). *Global Report on Food Crisis*: <https://www.fsinplatform.org/global-report-food-crises-2020>
- Gülçubuk, B. (2015). "Tarımdaki Kadınlar: Tohum’un Yaşatıcısı ve Çoğaltıcısı". *TÜRKTOB Dergisi*, 6-10.
- Gülçubuk, B. (2016). Tarımdaki Kadınlar: Tohum'un Yaşatıcısı ve Çoğaltıcısı. *Türkiye Tohumcular Birliği Derneği (TÜRKTOB) 23(16)*, 6-10.
- Gülçubuk, B. (2020, 7 2). COVID-19 Sonrasında Tarım Politikalarının Geleceği. istanpol.org: https://istanpol.org/post-covid-19-sonrasinda-tar-m-politikalar-n-n-gelecegi_1
- Hablemitoğlu, Ş. (2001). Kırsal Kesimde Kadınların Güçlenmesi Ve “Bilgi” Arasındaki İlişki. . *Çiftçi Ve Köy Dünyası*, 16 (203), 17-19.
- İlkkaracan, İ., & Memiş, E. (2020). Covid-19 Küresel Salgın Sürecinde Türkiye’de Bakım Ekonomisi ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler. *UNDP Araştırma Notu*.
- Karabulut, A. (2021). Pandemi Sürecinde Kadın: Bir Bilanço’ya Dair Düşünceler. *Meyad Akademi, Cilt:2 Sayı:1*, Sayfa:69-83. 1726516 (dergipark.org.tr).

- Karakaya, E. (2020). COVID-19 Krizinin Ekonomi, Enerji ve Emisyonlara Etkileri: Mevcut Durum ve Olası Post-Corona Senaryoları. *İklim Haber Dergisi*, <https://www.iklimhaber.org/covid-19-krizinin-ekonomi-enerji-ve-emisyonlara-etkileri-mevcut-durum-ve-olası-post-corona-senaryolari/>.
- Karatay Üniversitesi. (2024, Şubat 28). *Tarımda Kadın: Kadın Çiftçilerin Rolü ve Katkıları*. www.karsem.karatay.edu.tr: <https://karsem.karatay.edu.tr/tarimda-kadin-kadin-ciftcilerin-rolu-ve-katkilari>
- Kaya, T., & Atsan, T. (2012). Kırsal Kadınların Sosyo- Ekonomik durumları ve Geleceğe Yönelik Beklentileri /TRA1 Bölgesi Örneği. *Tarım Ekonomisi Dergisi* 18(1), 1-11.
- Keleş, R., & Mengi, A. (2023). *Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kovancı, E., & Yıldız Karakoç, D. (2024). Tarım Sektöründe Çalışan Kadınların Sosyo-Ekonomik Durumu ve Mülkiyet Sorununa İlişkin Bir Alan Araştırması: Adıyaman İli Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), 1-25.
- Kuş, C. (2014). Geç Ortaçağ'da Meydana Gelen Veba Salgınlarının Demografik ve İktisadi Etkileri Üzerine Bazı Düşünceler. *ırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* 10, 45-57.
- Özden, K., & Özmat, M. (2014). Salgın ve Kent:1347 Veba Salgının Avrupa'da Sosyal, Politik ve Ekonomik Sonuçları. *İdealKent Dergisi* 5(12), 60-87.
- Özlü , B. (2023). Çoklu Dezavantajlılık Bağlamında COVID-19 Salgınının Kadın Emeği Üzerindeki Sosyo-Psikolojik Etkileri. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, Sayı: VI, 304-330.
- Peker, A., & Saltık, İ. (2020). Türkiye'de Tarım Sektöründe Kadın- Erkek Ücret Adaletsizliği: TRB1 Bölgesi Örneği. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Cilt:4 Sayı:1*.
- T.C. Elmadag Kaymakamlığı. (2023). *T.C. Elmadag Kaymakamlığı*. www.elmadag.gov.tr: <http://www.elmadag.gov.tr/>
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2024). <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html>: <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html>
- T24. (2021, Ocak 13). *Araştırma: Okullar kapalı kaldığı sürece 5,3 milyon ilköğretim çocuğu ömründen 3 milyon yıl kaybedecek; okullar açılmalı*. [t24.com: https://t24.com.tr/haber/arastirma-raporu-okullar-kapali-kaldigi-surece-5-3-milyon-ilkokul-cocugu-omrunden-3-milyon-yil-kaybedecek-okullar-acilmali,926269](https://t24.com.tr/haber/arastirma-raporu-okullar-kapali-kaldigi-surece-5-3-milyon-ilkokul-cocugu-omrunden-3-milyon-yil-kaybedecek-okullar-acilmali,926269)
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2023). <https://www.tarimorman.gov.tr/Sayfalar/Detay.aspx?TermStoreId=368e785b-af33-487d-a98d-c11d5495130b&TermId=fb841593-eb13-4a7b-90e6-762d1dc46795&UrlSuffix=5503/Ciftci-Kayit-Sistemindeki-Kadin-Ciftci-Sayisi-290-Bine-Yaklasti>

Taşkan, G., & Görmüş Cengiz, S. (2022). 6360 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası'nın Kırsal Alan Üzerindeki Etkilerinin Okunması. *TUCAUM* (s. 159-171). Ankara: <https://avesis.inonu.edu.tr/yayin/b37a0dc2-4246-410d-a8ce-a55eead5fe3d/6360-sayili-buyuksehir-belediyesi-yasasinin-kirsal-alan-uzerindeki-etkilerinin-okunmasi>.

TÜSİAD- TÜRKONFED- UN Women. (2020). *COVID-19 SALGINININ KADIN ÇALIŞANLAR AÇISINDAN ETKİLERİ*.

Van De Velde, P., Stanley, V., & Stickler, M. (2020, October 14). *Invisible Farmers: Why recognizing and supporting women farmers is key to food and nutrition security*. [www.blogs.worldbank.org: https://blogs.worldbank.org/en/developmenttalk/invisible-farmers-why-recognizing-and-supporting-women-farmers-key-food-and](https://blogs.worldbank.org/en/developmenttalk/invisible-farmers-why-recognizing-and-supporting-women-farmers-key-food-and)

Wikipedi. (2024, Temmuz 5). *Demografi*. [tr.wikipedia.org: https://tr.wikipedia.org/wiki/Demografi](https://tr.wikipedia.org/wiki/Demografi)

WHO. (2021). *DSÖ Coronavirüs (Covid-19) Panosu, Veri Tablosu*. [who.int: https://covid19.who.int/](https://covid19.who.int/)

Wikipedia. (2023). *Wikipedia*. [www.tr.wikipedia.org: https://tr.wikipedia.org/wiki/Elmada%C4%9F,_Ankara](https://tr.wikipedia.org/wiki/Elmada%C4%9F,_Ankara) adresinden alındı

Wikipedia. (2024). <https://tr.wikipedia.org/wiki/Pandemi>.

Yıldırak, v. (2003). Türkiye'de gezici ve geçici kadın tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşulları ve sorunları. *Ankara : Tarım-İş -Türkiye Orman-TOPRAKSU-Tarım Sanayii İşçileri Sendikası*.

Zhou, J., & Delgado, C. (2020). *The impact of COVID-19 on critical global food supply chains and food security*. Stockholm International Peace Research Institute: <https://www.sipri.org/commentary/topical-background/2020/impact-covid-19-critical-global-food-supply-chains-and-food-security>